
E N D R É F F Y J Á N O S

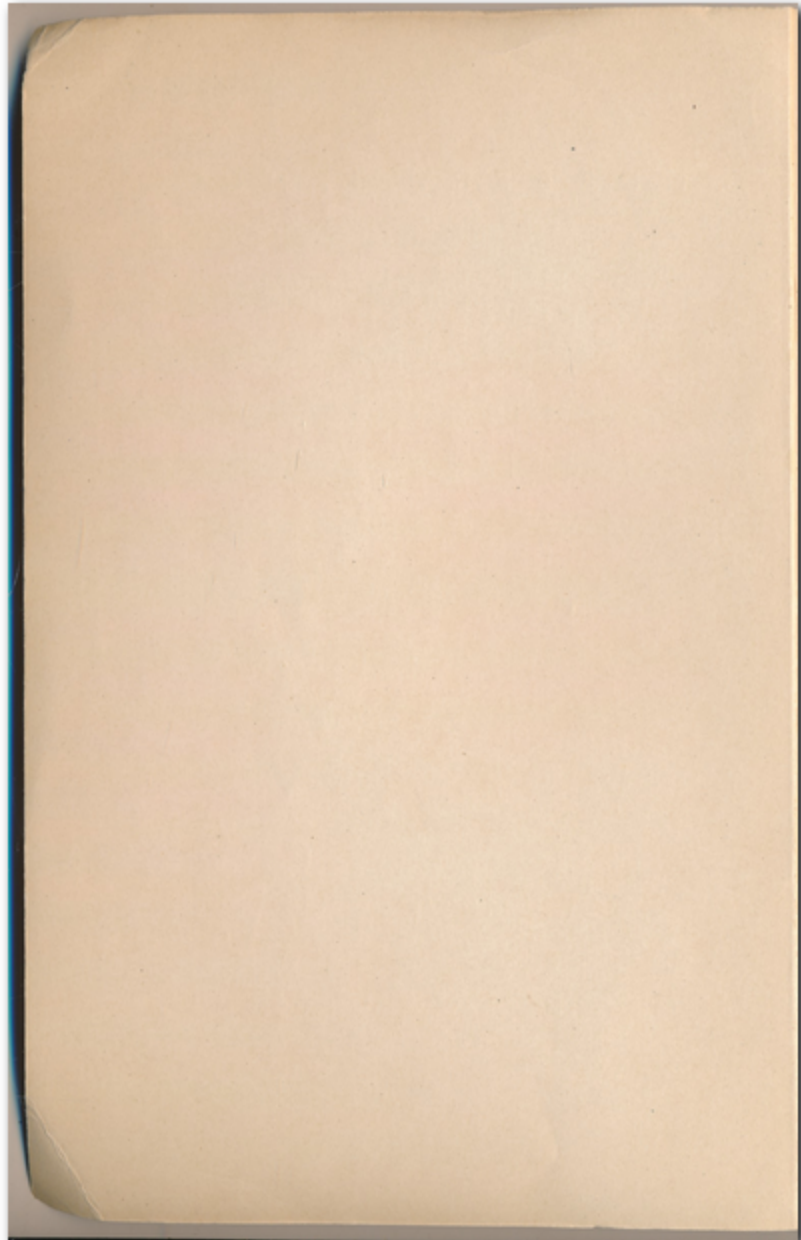
A 450 ÉVES LUTHER
ÉS A MAI
KATHOLIKUSSÁG

IV. KIADÁS

A SZLOVENSZKÓI MAGYAR EVANGELIKUS SZÖV. KIADÁSA
1934

"Tameri se k' se ovéil!"

II Tim 2: 19.

Erisebetomok 25. näläbisnapjäre

Sp. 1934. V. 20.

may mustelol

Umin/arb

A füzet ára 3— Kč.
Megrendelhető az Evang. Lap szerkesztőségében
Somorján.

ENDREFFY JÁNOS

A 450 ÉVES LUTHER
ÉS A MAI
KATHOLIKUSSÁG
1483—1933

„Istennek legnagyobb haragja az,
ha megfoszt minket az Igéjétől.”
„Azok számára nem lehet Jézus
Szabadító, akik nem akarják elis-
merni elkárhozott voltukat, Isten
sem lehet azok számára Teremtő,
akik nem akarnak semmivé válni,
mert ő a semmiből teremt.”

LUTHER

A SZLOVENSZKÓI
MAGYAR EVANGÉLIKUS SZÖVETSÉG KIADÁSA 1934

YRJÓ LOIMARANTA úrnak, a helsinki-i evang. dóm prépostjának és a finn közoktatásügyi miniszterium államtitkárának ajánlom hit és fajtestvéri szeretettel, emlékül az ágostai hitvallás négyszáz éves jubileumán Augsburgban együtt eltöltött napokra. Ez úton küldi a Szlovenszkói Magyar Evangelikus Szövetség szívből jövő üdvözlését a magas északon lakó finn testvérnép minden egyes tagjának. Ezen füzetből láthatja a majdnem tiszta evangelikus finn nép, hogy milyen a felekezeti helyzete oly régen elszakadt testvéreinek, Luther magyar gyermekeinek. A jó Isten áldja meg kegyelmével az egész finn nemzetet!

ENDREFFY JÁNOS

Előszó

Amidőn a jelen füzetet a Szlovenszkói Magyar Evangélikus Szövetség kiadásában útjára bocsátom, szükségesnek tartok néhány előzetes megjegyzést tenni. Szövetségünk első jubileumi füzeté 1930-ban jelent meg „Az ágostai hitvallás 400 éves jubileumára” címmel. Szerzője szintén Endreffy János szerkesztő társam, akit a Magyar Evang. Szövetség kiküldött Augsburgba, hogy ott a 400 éves jubiláris ünnepségeken képviselje a szlovenszkói evangélikus magyarságot. Ezt a jubileumi füzetet néhány hét leforgása alatt úgy szétkapkodták, hogy alig van belőle néhány darab raktáron. Az augsburgi jubiláris rendező bizottság pedig Endreffy ünnepi iratát 5 példányban besorozta az ágostai hitvallás 500 éves jubileumán kiállítandó művek sorába 2030-ban.

Endreffy jelenlegi füzeté a 450 éves Luther emlékének van szentelve. (1483—1933) Bár megírásának alkalmi oka egy római katolikus lappal folytatott polemia volt, mégis érezzük minden sorában, hogy Endreffy az örök katolikus szempontnak válaszol, mely azonos 400 esztendő óta. Ez adja meg füzetének maradandó értékét. Olyan ez a füzet, mint a tiszta patak, aminek fenekére látunk: csigákat, köveket, moszatokat, halakat a maguk csodálatos életében. Egyszerű és világos, ez a fő ereje. Hangja higgadt, de mintha halanánk néha a föld alól a vulkán morajlását is. A problémákat játszi könnyedséggel kezeli és mindig a fején találja a szöveget. E kis füzet rengeteg anyagot, óriási forrástanulmányokat ölel fel, de anélkül, hogy közben éreznénk az izzadság szagát. Tiszta lutheri, bátor, szókimondó, meg nem alkuvó,

de mégis van benne szeretet a katolikus ellenpárt iránt. Többször hangsúlyozza, hogy mi katolikus testvéreinkkel békében, egyetértésben és szeretetben akarunk együtt élni. Endreffy írásában sehoh sem lesz gyűlölködő, felekezetieskedő, heccelődő, mert minden sorát az elvi magaslat komolysága hatja át. Mintha két messze multban elvált testvér találkozna és beszélgetne egymással, ki-ki jelenlegi helyzetéről. Hiszen annyi a közös front, közös alap, közös ellenségek, hogy ez egészen természetes. Jól tudom azt is, hogy Endreffy füzeté nagy viharokat fog fölverni, de viszont remélem azt is, hogy az mindkét oldal javára fog válni. Vajha mindenkiben annyi megértés volna a középkor eseményei iránt, mint ebben a füzetben.

Meghatódva olvastam a füzet végén azt a részt, aminek alcíme: „Vissza a katolikus egyházba“. Meghatódva azért, mert a szerző az őszszes evangélikus szívek közös érzéseit szólaltatta meg benne maradék nélkül. Ezt az őszinte gyónást minden evangélikus ember szó nélkül aláírja, mint a sajátját. És ha letesszük a füzetet, még sokáig fülünkben cseng a szívi hang benső muzsikája: mi nem tudnánk már soha többé jó katolikusok lenni!

Mert lelkünk az elporladt Luther lelke!

Lic. Fizély Ödön
a Magyar Evang. Szövetség titkára.

A 450 ÉVES LUTHER
ÉS A MAI
KATHOLIKUSSÁG

Luther-jubileumaink és a katolikusok.

1. Egyetlen Luther-jubileumunk sem zajlott le anélkül, hogy katolikus testvéreink, akikkel béke-ségben akarunk együtt élni, disszonáns hangokat ne vegyítettek volna jubileumi ünnepeinkbe. Ez vonatkozik a reformáció négyszázados jubileumára (1517—1917) éppen úgy, mint az Ágostai Hitvallás négyszázéves emlékűnnepére, (1530—1930), valamint Luther születésének négyszázötvenéves fordulójára (1483—1933).

Amikor 1917-ben ünnepeltük a reformáció négyszázados jubileumát — és amikor a dúló világháború frontjain a golyók és gázok nem tettek különbséget katolikus és evangélikus magyar katonák között — akkor Böle Kornél a következő ünneprontást követte el lapjában, a „Rózsafüzér Királynéja” 1917 novemberi számában:

„Igaz próféta lehetett-e Luther? — kérdi — mikor oly ismeretesek szomorú életének gyászos adatai; mérhetetlen dölyfössége, feneketlen érzéki sége, ocsmány beszédei, hamis okoskodásai, lázító kétkulacsos politikája, erőszakos és kihívó viselkedése, ravasz számítása, önmagával való teljes meghasonlása. Vége van ám már régen, nyájas annak a mesének, amit nagy bátran és fennen hirdettek Lutherről, a szent emberről, akit a saját aggodalmaskodása és szent szigorúsága kergetett a tiszta evangéliumi igazság mentő karjaiba. Lerántották róla a leplet már életében s még inkább az idők folyamán.” És ilyen hangon beszélve to-

vább, meggyanusítja a protestantizmust materializmussal, hitbomlasztással, istentagadással stb.

Mivel Böle Kornél minden szava szándékos történelemferdítés, egyetlen komoly evangélikus tudós szóba nem állt vele. Mi sem méltatjuk egyetlen szóra sem.

Luther születésének 450 éves jubileuma sem múlhatott el anélkül, hogy katolikus testvéreink a maguk ősi ellenszenvének kifejezést ne adtak volna. Ez a megnyilatkozás Bíró Lucián O. S. B. tanár és Király József csicsói plébános komáromi lapjában látott napvilágot „Luther Márton jubileumáról” címmel. („Szűz Mária új virágos kertje” című katolikus hitéleti folyóirat és Mária kongregációi szaklap 1933 december 1. számában.)

Katolikus statisztika.

2. A Luther jubileumát bíráló katolikus cikk — írója a közismert Ipszilon úr — természetesen a statisztikával kezd. De ezzel a tetteivel csak újabb bizonyosságát adja annak, hogy mily relatívnak tekinti még a megvesztegethetetlen statisztikát is, amit úgy használ föl, amint néki jónak tetszik. Statisztikája szerint a világ 360 millió katolikusával szemben csak 64 és fél millió lutheránus él a földön.

Vegyük elő Seydlitz „Handbuch der Geographie” című világhírű művének 1914. évi kiadását és keressük föl a 796-ik oldalon a Föld vallási statisztikáját:

A Föld keresztyéneinek száma 640 millió, ebből római katolikus 290 millió, összes evangélikusok 200 millió, keleti keresztyének 150 millió; mohamedán 224 millió, politeista 740 millió, pogány 100 millió, bramán 220 millió, buddhista, sintoista 420 millió.

Vegyük elő „Prof. A. L. Hickmanns: Geographisch-Statistischer Universal Taschenatlas” 1917. évi kiadását és keressük föl rajta a 14-ik oldalon a Föld vallási statisztikáját:

A keresztyének száma 630 millió, ebből római katolikus 290 millió, protestáns 215 millió, görög 125 millió, mohamedán 230 millió, politeista (bramán, buddhista, sinto, konfucianus, pogány) 800 millió.

Hickmann professzor könyvének 34. tábláján külön is foglalkozik egyrészt csak Európa, másrészt az egész Föld vallási statisztikájával. Eszerint Európa lakói a következőképp oszlanak meg vallási tekintetben:

Európa lakóinak száma 463 millió, ebből római katolikus, görög katolikus, örmény, mechita stb. 206 millió, tehát Európa lakóinak 44·4%-a. Görög keleti 118 millió (25·5%), anglikán 26 millió, lutheránus, református, unitárius stb. 77·8 millió, különféle más evangélikus vallású 9·8 millió, pogány, felekezetnélküli és egyéb 2 millió. Európa összes evangélikus keresztyéneinek száma 113·6 millió, az összlakosság 24·6%-a.

Hickmann professzor második tabellája az egész Föld lakóinak vallási statisztikáját adja:

A Föld lakóinak száma 1691 millió, ebből keresztyén 634 millió, tehát az egész Föld lakóinak csupán 37·5%-a ismeri a Krisztus vallását. Az egész Föld lakóiból csak 293 millió a római katolikus keresztyén, tehát az egész Föld lakóinak csupán 17·3%-a. Görög keleti van 125 millió (7·4%), evangélikus keresztyén 216 millió (12·8%), mohamedán 233 millió (13·8%), bramán (hindu) 224 millió (13·3%), buddhista, sintoista, Konfucius és Laoce hívei 476 millió (28%), pogány, felekezetnélküli 111 millió (6·5%).

Ennyit a statisztikából. Újabbakat mindaddig nem használhatunk, míg a teljes megbízhatóság bélyegét nem viselik.

Mi következik ebből?

Ebből az következik, hogy a „Szűz Mária új virágos kertje“ nem riad vissza téves statisztikai adatok közlésétől sem akkor, ha Luther jubileumáról ír. Megállapítjuk, hogy statisztikai adatai légből kapottak. 360 millió katolikussal szemben igaz az ezen adatok szerint, hogy a Föld lakóiból 293 millió

római katolikus, tehát a Föld lakóinak csupán 17·3%-a. Csupán Európában van 206 millió katolikus, de ebben a számban már bennefoglaltatik a görög katolikusok, örmények, mechták stb. száma is, tehát Európában a katolikusok az összlakósságnak még a felét sem teszik ki, hanem csupán 44·4%-ot.

Újabb keletű statisztikák.

3. Azt mondhatná valaki, hogy régi keletű statisztikát vettem alapul. Ez igaz, de nem tehettem másképp, mert az újabb statisztikáknak tengernyi a hiányuk. Megbízható világstatisztikához még nem jött el a nyugodtabb idő. Tekintetbe jöhetne első-sorban az angol *The Statesmans Yearbook 1929.* évi kiadása, továbbá Hübner: *Geographisch-statistische Tabellen über alle Länder der Erde 1929-ből*, végül a népszövetség 1932. évi statisztikai évkönyve. Valamennyi újabb statisztikus hangsúlyozza, hogy adatait fenntartással kell fogadni. Ennek oka az, hogy több országban, pl. Kína, Perzsia, Afganisztán, nem lehetett megállapítani a lakósság számát sem, nem hogy a vallások követőinek számát. Angliában és Amerikában a statisztikák csupán a felnőtt egyháztagok számát közlik, de a gyermekekét nem. Oroszországból érkező minden statisztika bizonytalan. Ázsia statisztikájának az a hibája, hogy csak az összkeresztyénség számát tudja, de nem mondja meg azt, hogy mennyi belőle a katolikus és mennyi az evangélikus lélekszám. Kínában és Japánban a nép egyszerre több valláshoz is tartozik, sokszor lehetetlen megállapítani azt, hogy melyik az igazi vallása. Ezért a számadatok nem pontosak, csak megközelítők.

Die Religion in Geschichte und Gegenwart című ötkötetes theologiai lexikon legfrissebb kiadása (1932) a következőkben számol be a világ vallásainak statisztikai adatairól:

A világ összes keresztyéneinek számát 710 millióra becsüli. Világrészek szerint így oszlanak meg:

	Római katholikusok	Evang. keresztyének
Afrikában	2,353.723	2,690.000
Egyesült Államok	18,878.722	54,624.976
Kanada	3,389.636	4,715.778
Mexiko	12,664.000	56.000
Dél-Amerika	67,000.000	607.500
Azsiában összes keresztyének száma	44 millió	
	(külön nincs!)	
Ausztrália	1,834.000	6,312.000
Európa	184,426.950	118,893.627
Összesen	290,547.031	187,899.881

Ezekből a számokból hiányzik Ázsia statisztikája. A lexikon mindössze annyit tud Ázsiáról mondani, hogy 1923-ban a katolikus hívek száma 13,700.000 lélek, a protestáns hívek száma pedig 1925-ben 3,621.961 lélek volt.

A fönti statisztikából az tűnik ki, hogy több föld-, illetve országrészen a katolikusok nem képesek versenyezni az evangélikusokkal. Így például az Egyesült Államokban 35,746.254 lélekkel több evangélikus van, mint katolikus. Ausztráliában 4,478.000 lélekkel több evangélikus van, mint katolikus. Kanadában 1,326.142 lélekkel több az evangélikusok száma. Afrikában is több evangélikus él, mint római katolikus. (A lexikon Afrikában a kopt és abessziniai keresztyének számát nem számította bele a katolikus létszámba. A kopt keresztyének számát 850.000 lélekre teszi, az abessziniai keresztyének számát pedig 8,500.000 lélekre. Ezzel szemben a pápai évkönyv az afrikai katolikusok számát 5 és fél millióra teszi. Hogy ezt a számot hogyan hozza ki, nem tudjuk.)

Ezen legújabb statisztikai adatokból tehát a világ összes katolikusainak száma 290,547.031, ehhez járul még Ázsiának — a lexikon szerint — meg nem állapítható katolikus lélekszáma. Amit azonban a német lexikon nem tud, tudja a pápai

évkönyv: Ázsia katolikusainak száma 16 és fél millió, tehát a világ összes katolikusainak száma ezen adatok szerint 307,047.031 lélek lenne.

A legjellemzőbb a „Szűz Mária új virágos kertje” című lap számokkal való dobálózására az a körülmény, hogy a Luther-jubileumról frott cikkben 360 millióra becsüli a római katolikusok számát, de ugyanabban a lapban, ugyanabban a számban, de más cikkben — „A katolikus világmisszió jelenlegi állása” cím alatt — közli a pápai évkönyv statisztikáját, miszerint a világ összes katolikusainak száma 341 és fél millió. Kinek van most már igaza? A „Szűz Mária új virágos kertjének” (360 millió), vagy pedig a római pápának (341 és fél millió)? Ejnye, ejnye, Szerkesztő Úr, hát nem vette észre az ugyanazon lapszámban közölt két cikk különbségeit? Ipszilon úr csak nem fog arra veteledni, hogy kikorrigálja a pápai statisztikát? Vagy talán Ipszilon úr külön is összeíratta a Föld lakóit? Vagy pedig 18 és fél millió ide, 18 és fél millió oda, hadd érezzék a lutheránusok, hogy milyen kevesen vannak! Ipszilon úr statisztikája igazán patriarchális! De vele szemben „Die Religion in Geschichte und Gegenwart” című lexikon statisztikusa megjegyzi, hogy a számadatokat minden egyes ország szakirodalmával gondosan egybevetette és felülvizsgálta.

Hogy milyen nagy különbségek vannak a legújabb statisztikákban, mutatja az is, hogy míg a népszövetség 1932. évi statisztikai évkönyve a Föld összes lakóit valamivel többre becsüli a 2 milliárdnál, addig más — főleg angol — statisztikusok azt hangoztatják, hogy a Föld népessége 1920-tól 1930-ig 200 millió emberrel szaporodott és jelenleg 2 milliárd és 14 millió ember él a Földön.

Mivel az újabb keletű statisztikákban ily nagymérvű bizonytalanságok vannak, nem vehetjük őket alapul. Ha béke lesz, talán tíz év múlva lesz rendes világstatisztika. Addig azonban inkább használjuk a régi pontos, mint az új bizonytalan statisztikát, főleg akkor, amikor az összehasonlítás arányairól van szó százalékban kifejezve. A százaléki

arányokban 5—10 év szaporulata vagy fogyása elenyészően csekély.

A következőkben tehát a régiebb keletű, de pontos statisztikák alapján fogunk beszélni.

Ipszilon úr statisztikája.

4. Ipszilon úr statisztikai botlása abban áll, hogy az egész Föld római katolikusaival nem az egész Föld evangélikusait állítja szembe, hanem hogy statisztikája mérlegbillentőbb legyen, csupán csak az európai evangélikusok számát, de egyiket is tévesen, a másikat is tévesen. Mert tévedés az, hogy a katolikusok száma 360 millió, tévedés az is, hogy az evangélikusok száma 64 és fél millió. Ipszilon úr további részrehajlása pedig abban áll, hogy a római katolikus létszámba beleérti a görög katolikusokat, örményeket, koptokat, mechtákat, ellenben az evangélikusok számából kizárja azokat, akik direkt nem lutheránusok, hogy statisztikája ezáltal is kiáltóbb legyen. Kedves Ipszilon úr, legyünk igazságosak! Ha ön egybefoglal minden katolikust, engedje meg, hogy mi is egybefoglaljuk minden evangélikust. Nem tartja ezt méltányosnak? Egyezzünk meg abban is, hogy Európa katolikusaival Európa evangélikusait állítjuk szembe és a Föld katolikusaival a Föld evangélikusait, de semmi esetre sem úgy, amint azt ön tette: keresztülkasul! Amit ön tett, az a statisztika kicsúfolása és utazás az emberek hiszékenységre és tudatlanságára. Európa lakóinak 44·4%-át teszik ki a mindenféle katolikusok, Európa lakóinak 24·6%-át teszik ki a mindenféle evangélikusok. A Föld lakóinak 17·3%-át teszik ki a mindenféle katolikusok, a Föld lakóinak 12·8%-át teszik ki a mindenféle evangélikusok. Mindkét szám elenyészően csekély és nem azt kell belőle kihozni, amit ön hozott ki, hogy ez a két irány farkasszemmet nézzen egymással, hanem ellenkezőleg azt, hogy az egységes keresztyén front egymást támogatva, megértve és megbecsülve szálljon síkra az ateizmus, a vörös Antikrisztus, a modern pogányság ellen, másfelől pedig misszio-

nálja a nem keresztyén világot a Krisztus zászlaja alá, hogy azok is, akik még a nevét sem hallották a názáreti Jézusnak, eljuthassanak a világosságra és üdvösségre. Erre sarkantyúzzon bennünket a statisztika, nem pedig házi perpatvarra. Mert értjük meg jól egymást, Ipszilon úr, az önök statisztikája is szomorú, a mienk is szomorú a Krisztus szempontjából. A Föld minden néven nevezendő keresztyénét egybeszámítva még mindig csak 37,5% jön ki a Krisztus javára. A Föld lakóinak 62,5%-a nem ismeri azt a Krisztust, aki ezt a világos parancsot adta nekünk: „Elmenvén széles e világra, tegyetek tanítványokká minden népeket, megkeresztelvén őket az Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében.”

Ne vegyünk példát a mohamedanizmus „katholikus” és „protestáns” ágazatának, a szunnitáknak és siítáknak örökös torzsalkodásából, egymást agyonátkozó gyűlöletéből, mert a belső pártviszály teljes tértelenségre készíteti magát az ügyet, a belső elvérzés halált hozhat a szervezetbe.

Szunniták és siíták harca.

5. Vámbéry Ármin az ázsiai utazásaiban írja le, hogy mily borzasztóan gyűlölik egymást a mohamedanizmus „katholikus” és „protestáns” irányai, a szunniták és siíták. Vámbéry végighallgatott egy dervist, aki hosszantartó imába fogott, melyben kiemelte a siíta nagyok jelességeit és hőstetteit, aztán a szunniták bűneit és gonoszságait sorolta fel túlzott kifejezésekben és midőn néhány kiváló szunnita férfiú nevét említette, majdnem örvöngő dühvel kiáltott fel: „Testvéreim, vajjon nem kell-e ezeket elátkoznunk, nem kell-e kárhozatot kiáltanunk rájuk? Én azt mondom, átok a három kutyára, a három bitorlóra: Abubekr-re, Omárra és Ozmánra!” Itt megállott és várta szavainak hatását. És az egész sokaság „bisbad, bisbad” (még több legyen, még több legyen!) kiáltással helyeselte átkait és kárhozzátásait. A dervis erre megátkozta Ajesát, a proféta hitvesét, Moaviét, Jezidet és a síizmus minden ne-

vezetesebb ellenségét. Minden egyes névnel megállapodott és a tömeg mindannyiszor hatalmas „bisbad”-ot dörgött.

Azt a példát kövessük a keresztyénségben, amit a mohamedanizmusban elítélünk? Az a keresztyénség, hogy egymást gyalázzák azok, akik a Krisztust vallják mesterüknek és Üdvözítőjüknek? Mennyivel vagyunk különbek a szunniták és siíták önmarcangoló erőfecsérlésénél? Nem jobb volna a kiömlő energiát a külső és belső misszióra fordítani? Menjenek el az evangélikusok a Loyola-jubileum mellett düh nélkül, menjenek el a katolikusok a Luther-jubileum mellett düh nélkül. A történelmet visszacsinálni nem lehet, ami megtörtént, megtörtént. Békeségben akarunk élni bármilyen vallású polgártársainkkal együtt.

A Szűz Mária új virágos kertjének következtetései a statisztikából.

6. Miután közli még a fenti lap a magyarországi vallási statisztikát, erre a következtetésre jut:

„Ha ezen arányokat tekintetbe vesszük, legalább is i l d o m t a l a n s á g n a k kell tekintenünk, hogy a Luther-jubileummal kapcsolatban akár a pozsonyi, akár budapesti, akár másvárosi lapokban napokig csakis Luther Mártont dicsérő cikkeket kellett a nagy százalékban katolikus olvasóknak is olvasniok, sőt még a rádióban is hallgatniok.”

Ez a következtetés teljesen igazságtalan, rövidlátó és a kulturszempontot figyelmen kívül hagyó következtetés.

Igazságtalan azért, mert a többség — kisebbséggel elvi kérdésekben dobálózik. Hol volt az igazságnak mérője a többség, vagy kisebbség? Krisztus vallása nem mindenhol és mindenkor a kisebbségé volt? Rövidlátó is Ipszilon úr következtetése azért, mert ha az általa fölállított többség-kisebbségi statisztikát átültetjük az evangélikus országok talájjára, tehát Svéd-, Norvég-, Dán- és Finnországba, akkor ott a katolikusok nem fogják megköszönni Ipszilon úr rövidlátó mentalitását. Kulturszempont-

ből többség, vagy kisebbség mellékes, az egyi-
ket épp úgy teljes emberi jogok illetik meg, mint a
másikat. Ipszilon úr a középkort akarja visszaállí-
tani az újkorba. Az újkor éppen kisebbségvédelmi
szempontból jelent haladást a középkorhoz képest.

Ha elfogadnánk Ipszilon úr kicsinyes és vak ál-
laspontját többség-kisebbségi szempontból, akkor
egyetlen finn, norvég, svéd és dán lapban, rádióban
nem volna szabad semminemű katolikus megnyi-
latkozásnak helyt adni, mert ezekben az országok-
ban túlnyomó az evangélikus fölény. Ilyen ingatag
talajon áll Ipszilon úr elfogultsága. Mondjunk példá-
kat is, kézzel fogható tanúságul. London lakóiból
csupán 3·5% római katolikus, alkalmazzuk Ipszilon
úr elveit Londonra, akkor a londoni lapokban, rá-
dióban nem szabad a pápáról, Loyoláról, Szent Er-
zsébetről megemlékezni, mert — hogy Ipszilon úr
saját szavait fordítsam a fejére — „valóban érthető
emiatt a nagy többségben lévő anglikán hívek
felháborodása”. Látja, Ipszilon úr, hogy ingadozni
kezd a lába alatt a talaj, amire büszkén lépett? Vi-
gyázzon, mert nem talaj ez, hanem ingovány, ami
igen könnyen elnyeli a vigyázatlan embert. Berlin
lakóinak 85·7%-a evangélikus, csak 8·6%-a a római
katolikus. Mi lenne Ipszilon úr elveiből Berlinben?
Vagy Hamburgban (92·5% evang.), Leipzigben
(95·2% evang.), Kopenhágában (98·3% evang.),
Drezdában (91% evang.), mi lenne Ipszilon úr elvei-
ből a régi Szentpéterváron, ahol csak 4% volt ka-
tolikus, a régi Moszkvában, ahol csak 1·2% volt
katolikus, a mai Edinburgban, ahol csak 2% kato-
likus, Stockholmban, ahol százalékban ki sem fejez-
hető a pár katolikus lélek és a statisztika 100%-ig
evangélikus városnak mondja Stockholmot.

Hagyjuk tehát a többségi igazságot az ókornak
és középkornak — és nyugodjunk bele abba, hogy
az újkorban a kisebbségnek ugyanannyi jogának
kell lenni, mint a többségnek, különösen és elsősor-
ban vallási tekintetben. Tessék belenyugodni abba,
hogy nincs sem államvallás, hanem az újkor minden egyes állama egyformán
biztosítja a vallásszabadságot akármilyen vallás-

felekezethez tartozó polgárának. Nyugodjunk bele abba is, hogy ez a legideálisabb szempont. A mexikói és spanyol események kitaníthatták volna Ipszilon urat arra, hogy hová jut az egyház, ha nem szolgálni, hanem uralkodni akar. Az uralkodó egyház undorrrá lesz és sorsa a szolgaság vályújához vezet. Krisztus urunk nem azért jött, hogy szolgáltasson magának, hanem hogy ő szolgáljon az emberiségnek. Az egyház sorsa a szolgálat, nem az uralkodás. Milyen szomorú vége lett az orosz egyháznak azért, mert uralkodni akart, ahelyett, hogy szolgált volna.

Ez a többségre támaszkodó uralkodni vágyás üt ki a „Szűz Mária új virágos kertje” cikkének minden sorából, amikor a katolikus hívek felháborodásáról, kellemetlen érzéseinek kifejezéseiről beszél a Luther-jubileummal kapcsolatban. Túlzott az az érzékenység, hogy már a napilapokban és a rádióban sem akarják tűrni katolikus testvéreink a Luther-méltatásokat. A protestáns világ eltúrta a Szent Ágoston-, Szent Erzsébet-jubileumokat kritika nélkül és eszébe sem jutott azokba disszonanciát belevinni. De „bántó”, ha egy evang. theologiai tanár a pesti rádióban Luthert méltatja.

Bűnbocsájtó cédulák.

7. Legnagyobb botránykő Ipszilon úr szemében a bűnbocsájtó cédulákról való evangélikus felfogás. Cikkében ezt mondja róla:

„Az egyik rádióelőadásban egy lutheránus egyetemi tanár szájából hallhatták, akik hallgatták, hogy szerinte Luther fellépésének legerősebb indítókoka, hogy nem tudta nézni azt, hogy pénzért osszák a bűnbocsájtást és árúsítsák a bűnbocsájtó cédulákat. Nem tudunk egy egyetemi tanárról sem ennyi tudatlanságot, sem ennyi rosszakaratot feltételezni, még ha lutheránus is az illető és azért nem is érthetjük a kijelentéseit. Luther M. idejében, mint az történelmi tény, a római Szent Péter templom építésére a pápa világgyűjtést indított és kihirdette, hogy a nyújtott alamizsna fejében az ada-

kozóknak, vagy a tisztító tűzben szenvedő lelkek javára is felajánlható búcsút engedélyez, ha a kiszabott egyéb feltételeket: imákat is elvégzik. Józan ítélőképességgel tehát nem lehet a bűnbocsájtást és a búcsút, azaz a bűnért járó ideigtartó büntetések részbeni vagy teljes elengedését összekeverni, mire, mint hitünk tanítja, Krisztustól nyert hatalomnál fogva s Krisztus érdemeire való tekintettel az Egyháznak teljes joga van. Ennyi elég is az úgynevezett bűnbocsájtó cédlák meséjének cáfolására. A bűnbocsájtás és búcsú közti különbséget egy jó katolikus elemi iskolás növendék is meg tudná magyarázni az egyetemi tanár úrnak."

Ipszilon úr idézett szavaiból két dolog tűnik ki:

1. A jelenkor szemüvegén keresztül nézi a középkort, tehát látása hibás. A középkort a középkor magyarázza.

2. Fogalma sincs a saját egyháza és a reformáció történetéről.

Mindenekelőtt jöjjünk tisztába az alapfogalmakkal.

Mi a búcsú?

8. II. Urbán pápa 1100-ban teljes búcsút hirdetett azoknak, akik a keresztes hadjáratban részt vesznek és segítenek Krisztus urunk sírját visszafoglalni a pogányoktól. Innen eredt az a szokás, hogy búcsúban részesült az is, aki személyesen ugyan nem vett részt a keresztes hadjáratban, hanem maga helyett zsoldos katonát fogadott. VIII. Bonifácus pápa 1300-ban hirdetett búcsút mindazoknak a keresztyéneknek, akik ebben az esztendőben Rómába jönnek. Ezt az évet elnevezték jubileumi, vagy búcsúesztendőnek és százévenként akarták ünnepelni. Hihetetlen tömegek zarándokoltak Rómába és a búcsú jó üzletnek is bizonyult. A következő pápák már sokallták a százéves jubileumi időtartamot és leszállították először 50 évre, majd 30-ra, végül pedig 25-re. Később már azzal sem elégedtek meg a pápák, hogy a búcsút Rómában hirdették és árulták, hanem búcsúkereskedő-

ket küldtek ki mindenfelé, akik aztán végleg eltörölték a bűcsúnak vallási karakterét és teljesen üzleti jellegűvé tették. Ez a visszaélés lett a reformáció közvetlen motívumává.

Mi már most a bűcsú lényege?

A 20-ik század katolikussága távolról sincs a bűcsú dolgában annyira érdekelve, mint a 15-ik század katolikussága. Lélekben messze eltávolodott a bűcsú középkori felfogásától.

A bűcsú lényegét a következőkben adjuk:

A kath. felfogás szerint minden bűn maga után vonja a bűn súlyát, a vétket (Schuld, culpa) és a büntetést (Strafe, poena). A vétkek eltöröltetik a bűnbánat szentségében, még az örök büntetés is eltöröltetik. De ami az ideiglenes büntetéseket illeti, azok maradék nélkül nem töröltetnek el, azokért eleget kell tenni — vezeklő cselekmények által. A katolikus felfogás szerint a pápa kezeli az egyház lelki vagyonát, Krisztusnak és a szenteknek érdemét. Ezen lelki kincsekből juttat a pápa a hívőknek a bűcsúban. A bűcsú lényegét illetőleg tökéletesen egyetértünk Ipszilon úrral abban, hogy a bűcsú a bűnért járó ideigtartó büntetések részbeni vagy teljes elengedése. Ehhez járult aztán a bűcsú fogalmának későbbi kiszélesítése a jelen életből a túlvilági életre és alkalmazása a tisztítótűz szenvedéseire. A purgatorium azonban már egy későbbi állomás a bűcsú történetében. VIII. Innocenc pápa volt az első, aki ragaszkodott ahhoz a joghoz, hogy a bűcsút a tisztítótűz fájdalmaira is kiterjessze, „purgatorium, si velit, penitus evacuandi“. A pápai felfogással akkoriban egy bambergi pap, névszerint Dietrich Morung, szállt szembe, azonban elnémították.

A bűcsú lényegét tehát ez a két mozzanat jellemzi:

1. Az ideigtartó büntetések részbeni, vagy teljes elengedése.
2. A tisztítótűzben szenvedő lelkek fájdalmának megrövidítése.

Elvi szempontból tehát teljesen jogosultnak kell tartanunk Ipszilon úrnak a rektifikálá-

sát, amikor a búcsúcédulákat búcsúcéduláknak akarja nevezetni, nem pedig bűnbocsájtó céduláknak. Ebben igaza van és mi vétenénk a történelmi igazság ellen, ha ezt kifejezetten el nem ismernők. A középkor azonban a búcsú értelmébe új tartalmat csempészett be. Azt tanította, hogy a búcsú szabaddalás büntetéstől és bűntől, a poena et culpa.

A középkor megértése.

9. Megnyugtathatom Ipsilon urat, hogy a búcsú lényegének elvi meghatározásában minden protestáns író igazságérzetére számíthat és senkivel összeveszni nem fog. A protestáns tudósok műveikben búcsúcédulákról és nem bűnbocsájtó cédulákról beszélnek. Tessék átolvasni Dr. Szeberényi Lajos Zsigmond békéscsabai ev. esperes könyvét „Luther vagy Loyola?” címmel és meg fog győződni arról, hogy a búcsúcédulát búcsúcédulának írja és fogalmát szabatosan használja. A kérdés slyapontja azonban a búcsúnak nem elvi meghatározásában rejlik, hanem abban a szomorú tényben, hogy mivé tette azt a középkor korhadt egyháza. A kérdést nem az dönti el, hogy mi a búcsú elvileg, hanem az, hogy mivé lett gyakorlatilag. Mert az elv és a gyakorlat messze eltávolodtak egymástól. És itt kezdődik a középkor megértése. Aki a ma szemüvegén keresztül akarja megérteni a középkori eseményeket, az sohasem fogja megérteni. A középkorhoz a középkor felől kell közelednünk. Minden történelemmagyarázás hamis, elfogult és korlátolt, amely összekever multat és jelent, vagy a multat a jelen szemszögéből nézi, vagy fordítva a jelent a mult szemszögéből. A középkort a középkor szempontjából kell vizsgálnunk, ha nem akarunk hamis eredményre jutni. A középkorban pedig teljesen mellékes és eltörpülő szemponttá lett a búcsú lényegének elvi precizizozása, amellet az eget verdeső visszaélés mellet, amivé a búcsút a posványos egyházi állapotok alásüllyesztették. A reformáció nem a búcsú elvi meghatározásából nőtte ki magát, hanem az ellen a züllöttség ellen volt elsősorban

élő tiltakozás, amivé a búcsúkereskedők süllyesztették le a búcsú értelmét és áhíthatát.

Roscoe Vilmos angol történétíró mondja az ő háromkötetes művében X. Leo pápáról — azt hiszem, hogy Ipszilon úr sem fogja kétségbevonni ennek a páratlan objektivitású angol történétírónak megállapításait, aki elsőrangú forrásműveket dolgozott bele művébe —, hogy X. Leo pápa nem lépete túl az ő hatalmi jogkörét akkor, amikor búcsút hirdetett, hiszen ezt öelötte számtalan pápa megcselekedte, csak abban hibázott, hogy nem fordított kellő figyelmet arra, hogy a gyalázatos visszaéléseknek gátat vetett volna, amik a búcsúk árúsítása körül folytak és amit előre is tudhatott volna. A pápa üzleti megbízottai Arcemboldus és Tetzal, akik a mainzi választófejedelem, Brandenburgi Albert felügyelete alatt működtek, meggazdagodtak a búcsúk jövedelméből, de még nagyobb baj volt az, hogy mivel tudatlan és ledér barátokat használtak fel üzleti útjaik alkalmával, a búcsút, az egyházat és a pápát megvetés és gyalázat tárgyává tették. (II. kötet 368. oldal.)

A búcsúból üzlet lesz.

10. A búcsú árúsítását a pápa bérbeadta Brandenburgi Albertnek, Mainz választófejedelemének és érsekének (albérlők voltak Magdeburg és Halberstadt püspöke) 30.000 forintért. Az üzletet a közismert augsburgi Fugger bankház közvetítésével bonyolították le. Történeti tény az a mélyen megálázó és önérzetet tíró visszás állapot, hogy a Fugger bankház hivatalnokai együtt utaztak a búcsúprédikátorokkal helységtől helységig, ellenőrizték az üzleti könyvek vezetésének helyességét, a pénzesláda egyik kulcsa a zsebükben volt és nélkülük a búcsúárús sem nyithatta ki a ládát. Nem érti és nem értheti a középkort az, aki ezek fölött a tények fölött szemrebbenés nélkül siklik el. Távolról sem akarjuk érinteni mostan élő katolikus testvéreink érzékenységét azzal, amit évszázadokkal ezelőtt mások követtek el. Ami megtörtént,

megtörtént, senkinek sem áll módjában meg nem történné tenni. Ez volt a helyzet a reformáció megindulásakor. Aki ezt nem tudja, az előtt a reformáció hét pecséttel lezárt titok. A háttér, amiből a reformáció előjött, kétségbeejtő. Romlás, pusztulás, züllés mindenfelé. Ne óhajtsa vissza senki a középkort, ne magasztalja, ne dicsőítse. A tényeket minden igaz embernek el kell ismernie. A mult szépítgetése nem használ, csak árt. A tények pedig irgalom és kegyelem nélkül állítják elénk a valót: a középkor romlott egyháza a búcsúkat üzletté tette. Hiába áll az égnek a mai ember idegzete: megtörtént, így volt és nem másként.

A búcsúcédulákból bűnbocsájtó cédulák lesznek.

11. A következő lépés a búcsúcédulák vásárlásában az, hogy a búcsú teljesen elveszti eredeti értelmét, elvi jelentőségét és valóságos bűnbocsájtó cédulává lesz. Luther korában már teljesen eltűnik a búcsút jellemző két ismertető jel: 1. az ideigtartó büntetések részbeni, vagy teljes elengedése; 2. tisztítótüzből szenvedő lelkek fájdalomnak megrövidítése és egészen durva, közönséges bűnbocsájtó cédulává aljasodik le. Közkézen forognak azok a tarifák, amik a bűnök árát tüntetik fel. Hamis eskü 6 grossi, okmányhamisítás 7 grossi, hivatalleladás 8 grossi, gyilkosság 5—7 grossi, vérfertőzés 5 grossi, gyermekelhajtás 5 grossi, defloráció 6 grossi, konkubinatartás egyházi férfiúnak 7 grossi, stb. stb. Árultak ezen kívül még hús-, tej-, sajt-, tojás- és vajcédulákat is. Aki vett, fel volt mentve a bőjt alól.

Luther lelkiismerete szól.

12. Ez már nem a búcsúk hitelvi világa, hanem a középkor rothadt levegője. Luther lelkiismerete megszólalt és levelet írt Albert mainzi érseknek a búcsúk gyalázatáról.

Luther leveléből idézzük a következőket:

„Országunkban körülhordják fejedelmi kegyelmességed neve és címe alatt a Szent Péter római székesegyháza felépítését célzó pápai búcsút. Nem annyira a búcsúhirdetők nagy lármája miatt emelek én panaszt, hiszen azt nem is hallottam, hanem panaszok ama balhit miatt, amely azzal kapcsolatban a szegény, együgyű, tudatlan nép lelkében megfogán és melyet az édig felmagasztal: nevezetesen, hogy a boldogtalan hívek rábeszéltetik magukat és hiszik, hogy a búcsúlevelek megvásárlásával mennyei üdvösségüket biztosítják, továbbá, hogy a lelkek a tisztítóztűzből nyomban kiszabadulnak, amint berakták a ládába érettük a garast; azután, hogy a búcsú kegyelme oly igen foganatos, hogy egy bűn sem lehet oly nagy, ha mindjárt, mondják ők, valaki a dicsőséges Istenanyát szeplősíteni is meg, hogy az azt el ne törölné; s végre, hogy az ember a búcsú révén megszabadul minden kintól és bűntetéstől.

En édes Istenem! Így viszik az Öntre, drága atyánkra bízott lelkeket kárhozatba és Önnek mindezért egykor komoly, nagyon komoly és nehéz számadást kell adni és ez napról-napra növekszik és súlyosbodik. Azért tovább nem hallgathatok erről a dologról, mert egy püspöknek hivatala és adománya sem biztosítja az embernek üdvösségét, de még magának az Istennek belénk öntött kegyelme sem, hanem azt köti lelkünkre az apostol, hogy mindenha félelemmel és rettegéssel munkáljuk üdvösségünket. (Fil. 2. 12.)

Hogyan biztosíthatják tehát ők a népet a bűcsúról szóló hamis mesék és hiú ígéretek által és hogyan oszlatthatják el félelmét, mikor a búcsú a lelkek üdve, avagy szentsége szempontjából semmit sem használ, hanem egyszerűen megszünteti ama külső kint, avagy büntetést, amelyet egykor a kánonok szerint szoktak volt rájuk kiróni.

Maga Krisztus sem parancsolta meg sehol, hogy a búcsút hirdessük, ellenben az evangélium hirdetését ugyancsak lelkünkre kötötte. Mily nagy veszedelmet és rettegést kelt tehát egy olyan püspök, aki az evangéliumról hallgatva, semmi mást,

hanem csakis búcsús lármát zendített meg a nép között és akinek nagyobb gondja legyen erre, mint az evangéliumra? Nem ezeknek mondja-e Krisztus: „Ti megszűritek a szűnyogot és elnyelitek a tevét.” (Máté 23—24.)

Hozzá, főtisztelendő atyám az Úrban, még nemis marad ennyiben a dolog, hanem az Ön neve alatt kiadott és a búcsúbiztosoknak szóló utasításban (kétségkívül, főtisztelendő atyám, az Ön tudta és akarata nélkül) az is benne van, hogy az Isten eme megbecsülhetetlen ajándéka egyike a legnagyobb kegyelemnek, amennyiben azáltal az ember Istennel kiengesztelődik és a tisztító tűz minden büntetésétől megszabadul. Szintazonképp, hogy bűnbánatra nincs is szükségük azoknak, akik gyónócédulákat vásárolnak.

Nos hát, mi mást tegyek, főtisztelendő püspököm és fenséges fejedelmem, minthogy az én Uram, a Jézus Krisztusnak nevében felkérjem főtisztelendőségedet, méltassa e dolgot atyai gondjára és azt a bizonyos könyvecskét mindenáron távolítsa el és rendelje el, hogy a búcsúhirdetők más egyebet hirdessenek. Nehogy esetleg végre is fellépjen valaki és amaz utasításokra és könyvecskére cáfolatul könyvet írjon fenséged nagy gyalázatára, amitől én bizony igen félek és rettegek, hogy be is következik, hogyha ezt a dolgot sürgősen meg nem orvosolják.“

Instructio Summaria.

13. Luther levele lelkiismeretbe markol. Csak-hogy rossz helyre címezte, hiszen Albert mainzi érsek a búcsúlevelek bérlője volt. Ezt a levél írásakor még Luther nem tudta.

Luther fönti levele fontos azért is, mert magyarázza azt a folyamatot, amikor a búcsúcédulák bűnbocsajtó cédulákká vedlettek át. Meg van nevezve a forrás is, ahonnan a romlás ered: Albert mainzi érsek neve alatt megjelent könyv, minek a címe latinul: *Instructio Summaria*, németül: *Instruktionsbüchlein*. Ez a könyv

segítette a búcsúcédulákat bűnbocsájtó cédulákká lenni. Luther rámutatott az erkölcsi posvány forrására, de Albert mainzi érsek nem segített a bajon, hiszen anyagilag volt érdekelve a búcsúlevelek üzletében. Hogy a búcsúlevelek kelendőségét biztosítsa, a búcsút bűnbocsánattá változtatta át és olyan tekintéllyel ruházta föl, aminek még bűnbánatra sincsen szüksége, magától hat. Ezt az ölü mérget lelkifurdosás nélkül inficiálta a nép közé, Luther figyelmeztetését pedig megvetette.

Ki volt a fő árús?

14. A pápai búcsúlevelek leghangosabb piaci kikiáltója Tetzl János barát volt. Magánélete ocsmány. Innsbruckban házasságtörésen kapták és ezért II. Miksa császár halálra ítélte. A halálos ítéletet úgy kellett volna végrehajtani, hogy Tetzl urat egy macska és egy kakas társaságában börtönszámba varrták volna és az Inn folyóba dobták volna. Frigyes szász választó fejedelem könyörögte ki Tetzl életét. Az ítéletet örökös fogságra enyhítették. Leipzigban az ú. n. Tetzl-toronyban volt elzárva, de egy év múlva Albert mainzi érsek közbenjárására szabad lábra helyezték. Ez a börtöntöltelék lett a pápai búcsú leghangosabb árúsa.

Hogy mennyire ment Tetzl az arcátlanságban, mi sem mutatja jobban, mint az a mondása: „Si quis virginem matrem vitiasset et gravidam fecisset, condonare ipse crimen posset, interventu pecuniaie”, magyarul: Még ha valaki a szűz anyát széplőténé meg, még az a bűn is megbocsájtható a pénz segélyével. Ezt az arcátlan szemtelenséget jelenti föl Luther a mainzi érsekhez írott levelében, mint láttuk, teljesen eredménytelenül. Ezt csak középkori miliőben lehet megérteni. És mégis mily sokan vannak, akik visszasírják a középkort, mint valami hőskort! Mily ferde lehet ezeknek az embereknek a műveltségük!

Tetzlék piaci szemtelensége abban állott továbbá, hogy búcsút árúsító útjaik alkalmával más érvényben levő búcsúkat leszóltak, lecsepültek,

hogy az ő mostani búcsús árucikkeiknek az értékét annál magasabbra emeljék. A régebben kibocsátott búcsúk érvényét összeütöztették a most frissen árult búcsúk mindenekfölöttiségével. A búcsúk tekintélyét ez a vásáros hitványság teljesen aláásta. A régi búcsúknak az újjal való harcát ismerteti Kappen az ő „Sammlung zum päpstl. Abl. gehör. Schriften” című művének 139-ik oldalán. Régi búcsúkat legyalázni, az újat felmagasztalni igen pénzszagú művelet volt. Nem lehet csodálni ebben a romlott környezetben Luther elkeseredését, amikor egyik levelében azt írja, hogy a búcsúból „huncutság és csalás” lett, szórúl szóra: „Ablass lauter Büberey und triegerey sey und alleyn Christus dem Volk sol geprediget werden.”

Korábbi támadások a búcsú ellen.

15. A búcsúk intézménye a görög katolikus egyházban nem fejlődött ki, csak a rómaiban és mindenkor Achilles sarka volt az egyháznak, amit állandóan fenyegettek a történelem folyamán.

Wycliffe már 1378-ban megtámadta a búcsút, a szentek fölös jócselekedeteiről szóló tant és e kincsnek a pápa által való felhasználási módját. Wycliffe szerint Isten az egyedüli, aki búcsút adhat, aminthogy az is bizonyos, hogy ő az egyedüli, aki megbocsájthatja a bűnöket. (Szeberényi: „Luther vagy Loyola?” 25. oldal.) Wycliffe követőit lollardoknak, azaz gyomvetőknek, gazvetőknek nevezték el.

H. G. Wells ellenben azt mondja világtörténelmében Wycliffe-ről, hogy sokkal tudósabb és tehetségesebb ember volt, mint akár Szent Ferenc, akár Szent Domonkos. Számos híve volt a nép körében és sok befolyásos pártfogója a hatalmasok között és bár Róma átkot szórt fejére és elrendelte, hogy börtönbe vessék, szabad emberként halt meg és élete végéig szabadon gyakorolta papi hivatását parókiáján, Lutterworthban. De a sötét és ősi szellem, mely a katolikus egyházat romlásba sodorta, nem tűrte, hogy csontjai békén pihenjenek a sírban.

A konstanci zsinat elrendelte, hogy sírját felássák és csontjait elégezzék és ezt a rendeletet V. Márton pápa parancsára Fleming püspök 1428-ban végre is hajtotta. Ez a szentségtörés pedig nem fanatikus ember egyéni műve volt, hanem az egyház hivatalos aktusa. (Wells: A világtörténet alapvonalai 410. old.)

Husz János pedig „különösen megbotránkozott azon, hogy 1411-ben XXIII. János pápa búcsú-prédikátorokat küldött Rómába, akik bűnbocsánatot hirdettek a pápa nevében mindazoknak, akik László nápolyi király ellen (aki támogatója volt az ellenpápának, XII. Gergelynek) indított keresztes hadjáratban részt vesznek. A pápa Husz Jánost ezen fellépéséért átokkal sújtotta, majd későbben kiterjesztette ezt az átkot Prága városára is, mely az eretnek pártjára állott és neki menedéket adott, hangoztatva Prága utcáin: Inkább engedelmeskedünk a becsületes tanárnak, mint a házasságtörők és simonisták csapatjának“. (Szeberényi könyvének 28. oldala.)

Husz János idejében kibocsájtott pápai búcsú világos bizonyítéka annak, hogy nem a hívek lelki üdvössége hívta életre a pápai búcsút, hanem a pápa saját önző, házi politikája és villongása az ellenpápával.

Husz János a búcsú tekintetében teljesen magáévá tette Wycliffe-nek és a lollardoknak azon három alapelvét, hogy:

1. Csak az az Isten parancsa, ami benne van a Bibliában. Mindenre az az első kérdésük: hol parancsolja ezt az Újszövetség?

2. A Bibliát bármely keresztyén, legyen az akár férfi, akár nő, megértheti, ha alázatos lélekkel és őszinte elmélyedéssel olvassa.

3. Aki a Biblia parancsát felismerte, annak többé a dologról nem szabad kételkednie. Különösen nem szabad az ész más irányú érveire hallgatnia.

Ez már a reformáció volt kicsiben.

A búcsú kezd kellemetlenné válni

X. Leo pápának.

16. Református történetírók azzal vádolják meg X. Leo pápát, hogy pénzhétség tekintetében összes elődjéit felülmúlta (v. ö. Carles Chais lettres hist. sur les Jubilés et les Indulgences. T. III. p. 707, La Haye 1751). Mi ilyen rangfokozatokat nem állítunk föl, csak megállapítjuk, hogy X. Leonak óriási mennyiségű pénzre volt szüksége, nemcsak az építendő Szent Péter-templom költségeire, hanem reneszánsz pápa lévén, a művészeket és művészetet bőkezűen honorálta, családja tagjairól pedig fejedelmileg gondoskodott. Orbán pápa háborúja a pápai kasszát teljesen kimerítette. Boehmer szerint ezenkívül szenvedélyes játékos is volt és nagy összegeket veszített. (Boehmer: Der junge Luther 166. oldal.)

Akkor kezdett kellemetlenné válni X. Leo pápának a búcsúk ügye, amikor a búcsúpénzek hovaforrása miatt gyanúsították és támadták. Roscoe angol történetíró írja le X. Leo pápáról írt monumentális művének II. kötetében a 365-ik oldalon, hogy milyen kínos szenzációt keltett két történetírónak, névszerint Guicciardini és Fra Paolo-nak azon állítása, hogy a pápa a búcsúpénzek egy részét Magdaléna nevű nővérének adta. Ez alól a vád alól egy előkelő római pap, Felix Contelori, tisztázta a pápát oly módon, hogy szabad bemenetelt kapott az egész pápai archívumba és egy könyvet írt a pápa ártatlanságáról. 1518-tól kezdve a pápa erős támadásoknak volt kitéve, legszemélyesebb ellenfele a híres Pasquillus volt, aki a búcsúkereskedés minden humorát bokrétába szedte és akiben Ulrik von Hutten gyanítja.

De nemcsak Leo pápának voltak a búcsúcédulák kellemetlenek személyes vonatkozásaik miatt, hanem minden időben nyitott, gennyedő sebe volt a búcsú a katolikus egyháznak. Az örökös visszaélések miatt IX. Bonifácus pápának már 1402-ben vissza kellett vonnia és semmisnek nyil-

vánítania mindazokat a búcsúkat, amelyek a „bűn és büntetésre”, vagy „minden bűntől” való oldozásra vonatkoztak, a konstanci zsinat pedig minden búcsút 1312 óta érvénytelennek nyilvánított ki. Ilyen apró javítások azonban már nem használtak akkor, amikor az egész egyháznak meg kellett újulnia tetőtől talpig.

Ha csak egy pillantást vetünk is a reneszánsz kornak közmondásaira, meggyőződfünk arról, hogy a nyilak mind az egyházi züllött állapotok felé röpködtek. Lássunk pár reneszánsz közmondást: „A Szentléleknek Rómában le vannak vágva a szárnyai”; „ha van pokol, akkor Róma azon áll”; „ha pápát választanak, olyankor az ördögök soha sincsenek otthon”; „a kutya ugat, a farkas üvölt és a barát hazudik”.

A búcsú hullámai Luther körül.

17. Luther a gyóntatószékben vett tudomást először a búcsúcédulák néprontó hatásáról. Gyónó gyermekei igaz bűnbánat helyett búcsúlevelet hoztak neki és azt hitték, hogy bűneikért ezzel tökéletesen eleget tettek. Luther belebetegedett a búcsú könnyelműségébe, hiszen ő tisztában volt a bűnbánat és bűnbocsánat bibliai értelmével. Nem bírta el a körülötte lengedező ledér és könnyelmű levegőt. Luther gyónó gyermekeinek a fejére olvasta az Írás szavát: „Ha meg nem tértek, mindnyájan elvesztek” (Luk. 13, 3). És nem okozta fel őket. Bűnbánatot követelt, nem cédulát.

Megindult a harc a búcsús visszaélések ellen. 1517 október 31-én lesújtott az égből egy fényes villám: a 95 tétel vakító villanása. Jelezte, hogy jön az újkor, az öreg középkor pedig haláltusáját vívja. Micsoda friss, üde és bátor hang szóval meg a 95 tétel eszmeáramlatában! Hogy felfigyelt rá a világ! A legenda szerint angyalok hordták szét a világ minden tája felé a 95 tételt. Annyi bizonyos, hogy két hét múlva róla beszélt egész Németország. A bátor hang tetszett, mert a jobb jövő ígérete csendült ki belőle.

Mit mond Luther a 95 tételben a bűcsúról?

18. Az 5. tételben így szól Luther: A pápa nem enged és nem engedhet el semmi más büntetést, csak amit a maga, vagy a kánonok rendelkezése alapján kiszabott.

A 11. tétel: Az a konkoly, hogy a kánonszerű büntetés a tisztítóüzbeli büntetéssé változtatható, úgy látszik akkor vettetett el, amikor a püspökök aludtak.

21. tétel: Tévednek tehát azok a bűcsűhirdetők, akik szerint a pápa bűcsúja az embert minden büntetés alól feloldozza és üdvözíti.

Ime ez az a pont, ami a bűcsűknak bűnbocsánattá való átfejlődését megérteti velünk. Luthernek ki kellett szögeznie a wittenbergi vártemplom ajtajára azt a tételt, hogy a bűcsű nem bűnbocsánat, fel kellett hívnia az egész világot nyilvános vitára abban a pontban, hogy a bűcsút nem szabad úgy értelmezniük, mint ahogy értelmezik: minden büntetéstől való feloldozásnak. A középkor lelke tárul fel azokban a szavakban, amikkel magyarázza 21. tételét:

„Ha pedig azt mondanák: „Mi sem állítjuk, hogy a bűcsű eltörli eme büntetéseket“, erre azt felelem: hát miért nem oktatód ki a népet azon büntetések dolgában, amiket elengedsz és miért hirdeted nagy fennen, hogy általában mind a ma büntetések elengedtetnek, amiket Isten és az egyház színe előtt vétkeik miatt kiállni tartoznak? Hogy értse meg a nép azt magától, amit te oly homályos, önkényes beszédbe burkolsz?“

Ebből a 21. tételből tűnik ki világosan az, hogy a középkor a pápai bűcsút általános bűnbocsánatnak fogta fel és a népet eszerint tanította.

A 25. tétel magyarázatában Luther a bűcsű-írásokat zsebmetszőknek nevezi, X. Leo pápáról pedig a következő elismerő szavakat mondja:

„Végre van most nekünk egy igen derék pápánk, X. Leo, akinek őszinteségében és tudományában minden nemes lélek gyönyörködik. De mire

képes egymagában ez a kedves férfiú e felfordult világban, ki bizonytalannal megérdemelte volna, hogy jobb időkben legyen pápa, vagy, hogy az ő pápai kormányzása essék jobb időbe. Mi csak arra vagyunk méltók, hogy korunkban ne más pápáskodjék, hanemha egy II. Gyula és VI. Sándor, vagy olyanok, akik még kegyetlenebbek, mint tetszem a költők megénekelte Mesentius volt."

"Jobb, ha bolondok, gyermekek és részegek mondják meg az igazságot, mintha azt egyáltalán elhallgatjuk."

Luther 26. tételének magyarázata is mesteri kezekkel való festése a középkor felfordult állapotainak és erőszakosságainak. Nézzünk ebbe a tükörbe és lássuk meg benne a középkor torz vigyort:

"Korunkban az eretnekmesterek határtalan vakbuzgóságukban a legkeresztyénibb katolikusokat is erőszakkal hajszoják bele az eretnekségbe, helyén való leszen tehát, ha minden egyes szócskának értelmét megmagyarázzuk. Mert könnyű belátni azt, hogy Picus Mirandola János, Valla Lőrinc, Ravennai Péter, Vesalia János és legközelebb Reuchlin János és Stapulensis János, mikor a karatuk ellen kényszerültek helyes nézetüket is feladva, ugyanazt helytelenül felcserélni.

Elkora mai nap az egyházban a gyermekek és az anyámasszony népség zsarnokoskodása."

Ime egy darab fotografia a középkor arculatjából: a reneszánsz legtudósabb fői kénytelenek egy buta eretnekmester parancsára helyes nézetüket eldobni és helytelen vallani. Ezt a középkort óhajtják vissza annyian, mint hőskort? Azt a középkort, ahol az egyéniségnek nincs semmi szabadsága, mert az egyház elfojt minden szabadabb gondolatrezdülést? Aki a középkort óhajtja vissza, tisztában van-e azzal, hogy mi az a középkor? Csak menjen el Hollandiába Oudewater városába és gyönyörködjön abban a mérlegben, amin valamikor az eretnekeket és boszorkányokat mérték! Ha a megvádolt ember súlya több, vagy kevesebb

volt a természetes emberi súlynál, boszorkánynak minősítették. A súlyhatárt a törvény állapította meg. Az ítélet igen egyszerű volt: ha nehezebb volt, fölakasztották, ha könnyebb volt, megégették. A megokolás is igen világos volt: a nehéz menjen lefelé, a könnyű menjen fölfelé. Nem logikus a középkor?

Tévedés? Ki van zárva! Az eretnekmestereknek egész biztos ismertető jel állott rendelkezésükre, amellyel csalhatatlanul óvták meg az egyház érdekét és ez az ismertető jel a stigma diabolicum volt, az ördögi bélyeg. Akinek a fején a bőre alatt, a haj között megvolt a májfoltszerű stigma diabolicum, ördögi bélyeg, az hiába tagadta tovább eretnokságát. Minden szava falrahányt borsó volt — a biztos ismertető jellel szemben. Leonardo da Vinci korában egyszerre 139 áldozatot égettek el!

Oh dicső középkor! Visszavágyott nürnbergi kamrák!

Egy adag középkor nyöszörög Luther 27. tételében is és sír megváltás után:

„Híváságos emberi beszéd az, hogy mihelyt megcsörren a ládában a garas, a lélek azonnal fel a mennybe röppen.“

Elgondolni is borzasztó olyan korszakot, amikor az emberek millióit csapták be azzal a versikével, hogy:

Mihelyt a pénz a ládában cseng,

A lélek azonnal a mennybe leng!

És az emberek — az eretnekmesterek terrorja és börtöne alatt nyögő emberek — hiszik, vagy legalább is tűrik a népámitás ígét, szólni nem mernek, mert hallgatni — arany. Egy Luthernek kell jönni, aki forradalmi cselekedettel kiszögezi tetteit, vitára hívja az egész világot az ellen az uzus ellen, amit a pápa, az érsek, a püspök és az egész egyházi gépezet jóváhagy és szentesít, hogy pénzzel meg lehet nyitni a mennyország kapuját. Nem borzasztó az, hogy ez ellen valamikor fel kellett lázadni?

Mennyi erkölcsi bátorságnak kellett Luther lelkében lakozni, hogy az eretnek mesterek garázda világában ki merte nyomtatni 32. tételét:

„Mestereikkel együtt mind az ördögéi lesznek azok, akik azt hiszik, hogy a búcsúlevelek üdvösségük biztosítékai.“

Ehhez a tételhez Luther a többek között a következő magyarázatot fűzi:

„Boldogtalan keresztyének, akik az üdvösség dolgában sem a maguk érdemébe, sem a maguk jó lelkiismeretébe nem bízhatnak, kiket arra tanítanak, hogy az írott és megpecsételt papírokba vessék bizalmukat! Hiszen mi hajt itt nagyobb hasznot, kérdem? Nem a törődelem, nem a hit, nem a kegyelem, hanem csupán a külső embernek a kánonokban megállapított büntetései. És hogy itt egy kis kitérést tegyek: hallottam magam is sokakról, akik hogyha a búcsúért lefizették a pénzt és megvásárolták a búcsúlevelet, ezekben teljes bizalmukat vetették. Mert vagy így hallották, amint ők mondják, vagy (amint én tiszteletből hiszem) így értették a búcsúhirdetők tanítását. Ezzel nem ócsárlom, aminthogy nem is illik hozzám, a búcsúhirdetőket, mint kiket magam nem is hallgattam. Mossák magukat ők hónál fehérebbre, én tőlem tehetik. Bizonylyal a nép méltó a dorgálásra piszkos füle miatt, hogy azoktól, akik nekik üdvösséges dolgokat hirdetnek, ők semmi mást nem hallanak, csak dögvészes dolgokat, t. i. mikor amazok azt mondják: „Atyámfiai, mindenekelőtt higgyetek a Krisztusba és bizzatok benne és térjetez meg; vegyétek fel a magatok keresztyét, kövessétek a Krisztust, öldököljétek meg a ti tagjaitokat, tanuljatok meg nem félni a büntetésektől és a haláltól; mindenekelőtt kölcsönösen szeressétek egymást, szolgáljatok egymásnak a búcsú mellőzésével is; először is a szegényeket és a szűkölködőket segítsétek.“ Ha mondom, ezen és ehhez hasonló fölöttébb kegyes, valóságos és szent dolgokat hirdetnek a népnek, a balgatag nép, mintha csak valami új csoda venné el az eszét, egészen más dolgokat hall, t. i. ilyenfor-

mát: „Oh ti értelmetlen és kerges szívű, majdnem bestiákhoz hasonló emberek, akik a kegyelemnek ezt a gazdagságát fel nem ismeritek! Imhol az ég most mindenütt nyitva, ha most be nem lépsz, ugyan mikor jutsz be oda valaha! Imhol mennyi lelket válthattok most meg! Oh kerges, kerges és hanyag emberek. Tizenkét garassal kihúzhatód apádat a tisztító tűzből és te oly hálátlan vagy szülőd iránt, hogy oly nagy kínban nem sietnél segítségére? Én az utolsó ítélet napján bizonytal felmentetem, de ti annál súlyosabb vád alá kerültök, hogy ezt a nagy üdvösséget fel nem vettétek. Azt mondom neked, ha csupán csak egy darab ruhád van is, szerintem köteles vagy azt is levetni és eladni, hogy ezt a nagy kegyelmet elnyerhesd.“

Luther írásait forgatva lehullik a lepel a középkori keresztyénség bűnös arculatjáról. Szinte halljuk a búcsúprédikátorok szemérmetlen kikiáltásait, látjuk a műpátoszban feldúlt profiljait. Látjuk őket a pénzes láda körül ödöngeni és tárgyalni a Fugger-hivatalnokkkal. Pénzszag terjeng a levegőben. Igazán nem csodálom azt a különben szegény történelmi materializmus alapján álló történetíró, aki a reformációban nem látott szellemi küzdelmet, hanem merő gazdasági harcot, amit a gazdaságilag kizsákmányoltak vívtak egy skrupulusok nélküli kizsákmányoló ellen. Szerinte Róma és a római egyház volt ez a kizsákmányoló, a refinement minden eszközével kizsákmányolt pedig az egész keresztyénség, főképen pedig Németország.

Hogy a búcsúárusok szemérmatlensége mennyire fellökött minden korlátot, kitűnik Luther következő szavaiból (még mindig a 32. tétel magyarázatai között írja):

„Nem hiszem, hogy igaz volna, hogy a búcsúhirdetők itt is ott is a fuvarosoknak, avagy a vendéglősöknek, vagy más szolgálattevőknek bér helyett négy-öt, vagy annyi lélekre szóló búcsúlevelet adtak volna, amennyit épen akartak. Nem hiszem, hogy igaz volna, hogy a búcsúhirdetők a szó-

székről, minekutánna rettentőt bődülve neki buzdították a népet a vásárnak, így kiabáltak volna: „Vegyetek, vegyetek, vegyetek“ (mert így adja elő a köznép, hogy ez a szó „vegyetek“ volt az ő beszédüknek feje és farka és hasa és egész tartalma); aztán ez apostoli prédikátorok előadásukat nem csak szóval, hanem tettel is meg akarván erősíteni, leszállva a szószékről, mint elsőik járultak a ládákhhoz az egész közönség szemeláttára és így bizgatták és ösztökélték az együgyű és buta népet példájuk követésére, hogy kiszipolyozzák utolsó csepp vérüket és raktak a ládába tüntető mozdulatok kíséretében, úgy hogy nagy hangosan csörrentették meg pénzüket és álmélkodó pofákat vágtak, ha a többiek egytől egyig összes pénzüket bele nem szórták, barátságosan mosolyogtak az adakozókra és morogtak a szűkeblűekre. Nem mondom, hogy ez a lélekvásár és szabadalmazott üzlet valóban megtörtént. Boszankodom a népre, hogy a maga tudatlanságában az ily istenes dolgot nem látszatos, hanem valóságos kapzsiságra magyarázza.

Ime Luther finom szatirájában előttünk áll az egész hirhedt búcsúvásár, a középkor legbotrányosabb eltévelyedése. Hogy ez megtorlatlan nem maradhatott, az csak természetes. A reformációt a középkor bűnei indították útjára, mint új életet kereső életirányt, mint biblikus világnézetet. A középkor lábball taposta a bibliát.

Luther a 33. tételének magyarázatában azok ellen a könyvek ellen fordul, amik a búcsút az égig magasztalták, hogy kelendő legyen és teljes bűnbocsánatnak magyarázták. Egy ilyen könyvet a mainzi érsek utasítására maga Tetzel írt. Hallgassuk csak meg a 450 esztendő s Luthert, hogy mikép bánik el Tetzel könyvével:

„Az ily tudatlan emberek ahelyett, hogy disznókat legeltetnének, Krisztus nyája tanításába ártják magukat. Hallgassuk meg hát e disznópásztorokat, mit röfögnek. Az egyik azt írja a maga könyvecskéjében, miután a búcsút a négy fő és több más kevésbé fontos kegyelem sorába iktatta: az első fő

kegyelem a bűnök teljes bocsánata, amelynél nagyobbak egy sem mondható, mert a bűnös és az isteni kegyelemből kiesett ember ama teljes bűnbocsánat által az Isten kegyelmét is újból megnyeri. Ezt mondja ő. Istenemre, ennél eretnekibb dolgot eretnek még sohasem hirdetett."

"Pirulok a hallatlan vakmerőség miatt, hogy ez a fecsegő nem restelte a maga könyvét négy híres és szomszédos egyetem szeme láttára kiadni, mintha csak ott a tudós fők egytől egyig rothadt gombákká váltóztak volna át. Sajnálom azt is, hogy eretnek szomszédjainak a pighardoknak* végre alkalom adódott, hogy a római egyházat joggal káromolják, hallván, hogy abban ilyesmit tanítanak. Hogy pedig ez az idéten szerző mind ezt talán nem is gonoszságból, hanem tudatlanságból mondotta, az kitűnik ez állításából: „Az által (vagyis az első kegyelem, a teljes búcsú által) megnyeri az ember a teljes bocsánatot.” Mi ez: a teljes búcsú (bűnbocsánat) által megnyeri a teljes bűnbocsánatot és Isten kegyelme által megnyeri a teljes kegyelmet? Hát ilyesmit csak lázas, vagy bolond fővel mondhat. De figyeljünk csak az eretneki értelemre. Szerinte ez az első kegyelem az, aminél semmi nagyobb nem képzelhető és amelyet megnyer a kegyelemtől megfosztott ember."

"Éz a szerző az Isten és a pápa kegyelmét egybegyömészöli, mint olyan, aki e nézethez, vagy tévelygéshez nagyon is méltó."

"É kegyelmet piacra és vásárra ekként gondosan és szépen kikészítve, majd mégis Merkuriusát Jupiter ruhájába bújtatva, hogy senki észre ne vegye, hogy nyereséget hajhász, kivévén, akinek több esze van, mint neki magának."

Luther 35. tétele így szól:

"Nem keresztyén tant hirdetnek azok, akik tanítják, hogy azoknak, akik a lelkeket ki akarják a

* Rajongó szekta a 13. és 14. században. Alapítója Pighardus. E szekta többek közt elvetette a purgatóriumról szóló tant.

tisztító tüzből váltani, vagy gyónócédulákat vásárolnak, nincs szükségük töredelemre.”

Hát idáig süllyedt a középkor megromlott egyháza! Pénzért nincs szükségük töredelemre! Egy Luthernek kellett jönnie, dörömbölni az alvó lelkiismeret ajtaján, a 95. tételben vitára hívni fel a tudós világot, hogy igenis van szükség töredelemre!

A 37. tétel így szól:

„Minden igazi keresztyén akár él, akár hal, Isten kegyelméből, a Krisztus és az egyház minden javainak részese bűcsűvel nélkül is.”

46. tétel: „Fel kell világosítani a keresztyéneket, hogy a bűcsű vásárlása szabados és nem parancsolt dolog.”

A középkor int felénk a 49. tételből is:

„Fel kell világosítani a keresztyéneket, hogy a pápa bűcsűje jó, ha az ember nem abba veti bizodalját, de semmi sem ártalmasabb annál, ha miatta veszendőbe megy az Istennek félelme.”

Ecce középkor: a bűcsű mechanizmusa kiölte a lelkekből az Isten félelmét.

Hogy ez a romlás milyen nagy mérvű és általános volt, mutatják Savonarola tüzes beszédei az egyházreform szükségességéről. 1495 január 13-án a florenci dómban olasz nyelven elmondott beszédében már érezzük a vihar előtti fojtott légkört és a reformáció levegőt tisztító viharát látjuk közeledni. „És te Róma, óh Róma, tehozzád is elhangzott az intő szó és te hova-tovább mind makacsabb vagy, Isten haragja tereád is lecsap!” — Hogy mennyire veszendőbe ment az Isten félelme ebben a korban, arról ezt mondja Savonarola: „Az istentisztelet megromlott. Eredj csak és nézd meg, hogy mit csinálnak a templomokban? Semmi igaz istentiszteletet nem találsz már ott többé. Az egész kultusz megromlott. Azt mondod talán, hiszen annyi a barát, annyi a prelátus, mint soha azelőtt? Oh papság, papság, te idézted fel ezt a zivatart. Te vagy az oka mind ennek a romlottságnak. Mindenki boldognak érzi most magát, aki-

nek házi pátere van, de én azt mondom neked, hogy eljő az idő és pedig mihamar, amikor azt mondják majd, boldog az a ház, amelybe tonzurás pap nem járatos. — Az ostor még a mi időnkben fog eljönni!" — Savonarola jól jósolt, mert az ostor 22 év múlva már lesújtott!

50. tétel: „Fel kell világosítani a keresztyéneket, hogy ha a pápának tudomása volna a búcsúhirdetők zsebeléséről, inkább porig felégetné a Szent Péter templomát, mintsem hogy felépíttesse azt juhai bőréből, húsából és csontjából.“

E tétel magyarázatában mondja Luther azt a fülnek hihetetlen dolgot, hogy a búcsúárusok az asszonyokat koldulni küldték férjük akarata ellenére, a kolduló barátokat még előljáróik akarata ellenére is, hogy pénzt szerezzenek búcsúlevelekre. „Sőt odáig mentek, hogy a népet arra buzdították, adják el ruháikat is, vagy valahonnan kölcsönt vegyenek és mondják, hogy ez meg is történt. Én pedig azt vélem, hogy tekintve, miszerint a búcsú az egyház összes javai közt a legsilányabb és hogy ezt nem is kellene másoknak, csak az egyház leghitványabb tagjainak osztogatni.“

A búcsúárulás ellen megindult a középkor szatírája, egy anekdotát maga Luther hoz fel az 52. tétel magyarázatában. Egy halott búcsúlevéllel érkezett a pokol kapuja elé és arra hivatkozva könyörgött szabadításért. Ekkor hozzálépett az ördög és olvasni kezdte a búcsúlevelet, de a pokoli hőség miatt a viasz elolvadt, a papír elégett, aztán őt magát vitte a pokol fenekére!

Egy darab fotografia a középkorról az 53. tétel is: „Krisztus és a pápa ellenségei azok, akik a búcsúlevél hirdetése miatt Isten ígéjének más templomokban való hirdetését végtelen mértékben csökkentik.“

Tehát a búcsú hirdetése kiszorította az Isten Ígéjét a templomokból. A búcsú a gyakorlatban riválisa lett az evangéliumnak.

Pedig Luther szerint minden ördögi, ami bennünket elvon az Igétől. A legtöbbször a rossz von el minket az Igétől, de megtörténik az a lehetetlennek látszó eset is, hogy ami jónak tűnik fel

előttünk, lesz az akadálya annak, hogy az Igével foglalkozzunk. A jóság köntösében megjelenő kísértőt nevezte Luther fehér ördögnek. A fari-zeusokat is az ő vélt kegyességük tette istentelené, az ő lelki biztonságuk és fölényük volt az a fehér ördög, amely valójában romlásba taszította őket. Istentől nemcsak a nyilvánvaló rossz szakíthat el bennünket, hanem olyan javak is, amiket az emberek közös tévedéssel sokra becsülnék és bennük bíznak. A fekete ördög csalárdsága átlátszó, a fehér ördög módszere ravaszabb, összetettebb, megtevesztőbb. A búcsú fehér ördög volt.

55. tétel: „A pápa nem gondolkozhatik más-ként, mint hogy, ha a búcsúhirdetést (ami a legki-sebb dolog) egy haranggal, egy pompával, egy szertartással ünneplik, akkor az evangeliomot, ami a legfőbb dolog, s z á z haranggal, s z á z pompával és s z á z szertartással hirdessék.”

Luther az 58. tétel magyarázatában ismét tel-jes erkölcsi komolysággal mutat rá a búcsúk vesze-delmére a nép körében: „Bevalljuk, hogy a búcsú kincse mindeneknél kárhozatosabb, úgy fogva fel azt, amint kürtülik, t. i. hogy a z minden és nem csupán a kánonban kiszabott bünte-tés elengedése.”

Most fölvetjük újból a kérdést Ipszilon úrnak: mit értett a köztudat Luther korában búcsúlevelek alatt? Teljes bűnbocsájtó cédulát. A búcsúnak sem 15. századbeli, sem 20. századbeli értelme nem segít itt semmit. A búcsúcédulákat bűnbocsájtó céduláknak tanította az Instructio Sum-maria is, Tetzl könyve is és minden írásbeli utasít-ás a búcsúárusok számára. Kérem tehát Ipszilon urat: jogosan használta-e 1933 november 10-én a budapesti ráklióban Dr. Kovács Sándor egyetemi tanár a „bűnbocsájtó cédula” kifejezést, ami ellen a „Szűz Mária új virágos kertje”-ben tör-ténelmi érzék híjján oly érzékenyen felszisszent? Remélem, hogy a halomba hordott adatok bősége meggyőzte Önt arról, hogy Luther korában a búcsú és bűnbocsánat adekvát kifejezések lettek és a ket-tő közé egyenlőségi jelet kell tenni. Minden ezzel

ellenkező felfogás történelemhamisítás és műltszépítgetés. Luther korában a búcsúcédulákat teljes joggal nevezzük bűnbocsájtó céduláknak. Nem mi tettük azzá, négyszáz évvel későbbi protestánsok, hanem a saját korának római katolikus teológusai, akik ellen Luther az ő 95 tételében minden idegszálával harcolt és tusakodott. A 95 tétel kiszegzése a reformáció kezdete. A reformáció semmi esetre sem 1517 október 31-én kezdődött volna, ha a búcsúlevelekből nem lettek volna valóságos bűnbocsájtó levelek. És ebben a metamorfózisban benne van az egész középkori egyházi romlás. Az egyháztörténész tehát akkor jár el helyesen, ha a pápai búcsút mikroszkóp alá veszi és megfigyeli a nagyító lencse alatt azt a csodálatos történelmi evolúciót, hogy milyen miliőben, milyen hatások alatt, milyen motivumok következtében változott át — bűnbocsánattá. Aki ezt az átfelődést megértette, az megértette a reformáció korát és Luther küldetését.

Hogy Luther korában a „búcsú“ szabatos és minden félreértést kizáró fogalma még precizirozva nem volt, kitűnik Luther 71. tételének magyarázatából, ahol azt mondja, hogy „immár nincs egyéb hátra, mint hogy bevárjuk az egyház döntését, ez idő szerint csak az az egy lévő bizonyos, hogy a búcsú csakis az ideiglenes büntetések elengedése, bármilyenek legyenek is azok.“

A zűrzavart leginkább jellemzik a 75. tétel magyarázó szavai, ahol Luther ezt mondja:

„Csodálatos dolog is az, mikor nagy lármával merészlik hirdetni, hogy a gyilkosság, rablás, a mindenfajta kihágás, szűz Mária és az Isten káromlása, a búcsú révén könnyű szerrel elengedtetnek.“

E szavak odavezetnek a reformáció bölcsőjéhez. A középkori egyház szörnyű lelkiismereti meghasonlásából Luther vezette ki a lelkeket.

Mit mond Harnack a bűcsúról?
És mit mond a pápai kúria?

19. Harnack az ő „Martin Luther und die Grundlegung der Reformation“ című művének 17. oldalán a bűcsúról a következőket mondja:

„Az egyház intézményeihez tartoztak a bűcsúk. Csak a keresztes hadjáratok óta állanak fönn és kezdettől fogva mindenkor aggodalomra adtak okot; az utolsó két évszázadban azonban gonosz, valósággal égbe kiáltó balfogássá lettek, amik ellen már jóval Luther előtt komoly keresztyének emeltek fel hangosan a szavukat, de eredmény nélkül. Eleinte bűcsút csak bűnbánó embereknek osztogattak, akik a fűlbegyónás után bűneik bocsánatát és Isten örök büntetésének bocsánatát elnyerték a paptól. Mert ilyenekre róttak ki még rendesen a bűnbocsánat dacára „vezeklő cselekményeket“ (bőjt, ima, alamizna, kegyhelyek fölkeresése stb.); ezekkel akarták az ideigvaló büntetéseket eltörölni, amik minden bünt nyomon követnek és amiket az embernek magának kell levezekelnie. Hogy ezeket az ideigvaló büntetéseket enyhítsék, arra találták fel a bűcsúkat: az egyház, a jóságos anya megkönnyítette őket azáltal, hogy kisebb cselekményekre, főleg egyházi célokra szolgáló pénzfizetésekre cserélte át. Ennek a célnak szolgálatában álltak a bűcsúcédulák. Egyenes, komoly keresztyén embernek valóban fáradtságába kerül, hogy ezt az intézményt megértse és már fölismeri benne a tévelygést. De még szörnyűbb visszaélések járultak hozzá és ebben a pápák voltak bűnösök. „Jubileumi bűcsúkat“ osztogattak és mihamar megvásárolhatta őket akárki. A bűcsúba ezt a formulát vitték bele: „a büntetésnek és vétekek elengedése“ és legalább is túrték, hogy könnyelmű emberek a bűcsúban büntörlést, bűnbocsátást lássanak. Továbbá kijelentették, hogy még az elhaltak lelkei számára is, akik a tisztító tűzben vezeklik le ideigvaló büntetéseiket az ő bűneikért, vásárolhatók pénzért bűcsúlevelek, ezután már minden magától megy, anélkül, hogy a lelkeknek fára-

dozniok kellene: „Mihelyt a pénz a ládában cseng, a lélek azonnal a mennybe leng.” Eddig Harnack.

Katholikus történetírók a bűcsúcédulákat állandóan „bűcsúlevelek”-nek mondják (elvi szempont), míg a protestáns történetírók legtöbbször „bűnbocsátó cédulák”-ról beszélnek (gyakorlati szempont). Így pl. Márki Sándor „Világtörténet”-ének 155. oldalán olvassuk:

„Különösen az bántotta (t. i. Luthert), hogy egy Tetzl nevű barát vásári módon hirdette a bűcsút, melyet X. Leó pápa mindazoknak engedett, kik pénzzel járulnak Szent Péter római templomának építéséhez.”

H. G. Wells: A világtörténet alapvonalai című könyve 473. oldalán ezt olvassuk:

„A pápai uralom elleni néma lázadást, amely Husz és Wycliffe napjai óta szakadatlanul tartott, ez időben hangos fölháborodásra fakasztotta a bűnbocsátást új és szokatlan cinikus árúba bocsátása, amellyel a pápai udvar pénzt akart szerezni a Szent Péter székes egyháznak befejezésére.”

A latin „indulgentia” tulajdonképpen gyöngéd, kíméletes szeretetet jelent, elnézést, jóságot, kegyelmet. A német nyelv az „Ablass” szóval adja vissza, ami elengedést jelent, míg a magyar nyelv a bűcsű fogalmát hozta forgalomba. Hosszú fejlődésen, tömérdek viharokon ment át a katolikus egyház bűcsús gyakorlata. Amint láttuk IX. Bonifácus pápának és a konstanci zsinatnak már nagy takarítást kellett tartania a bűcsűk hitelvi eltévelyedéseiben. Nagy baj van már ott, ahol az egyik családhoz tartozó pápa megsemmisíti azokat a bűcsűket, amiket a másik családhoz tartozó pápa alkotott.

A mai katolikus álláspont a bűcsűről óvatosság szempontjából már össze sem hasonlítható a középkori könnyelmű felfogással. A pápai kúria bűcsűkongresszusa 1840-ben kimondta, hogy a bűcsűt adományozó mindenestre az ideigvaló büntetésekre és a tisztító hely szenvedéseire érti a bűcsűt, azonban a bűcsűnek tényleges hatá-

sát teljesen rá kell bízni az isteni irgalmasságra. A pápai kúria tehát csak 1840-ben ért oda, arra az egyedüli álláspontra amit Luther már 1517-ben a 28. tételben oly világosan lezögegett következő szavaiban: „Az egyház közbenjáró segedelme azonban egyes egyedül Isten jótetszésében nyugszik.” Ezt ismétli Luther újból a 37. tételben: „Minden igazi keresztén akár él akár hal, Isten kegyelméből, a Krisztus és az egyház minden javainak részese bűcsülevél nélkül is.” — Hogy Luther mily teljes őszinteséggel harcolt katolikus egyházának javára a bűcsúnak igazi értelméért, mutatja a 20. tétel, ahol ezt mondja: „Igy hát a pápa az összes büntetések teljes elengedése alatt éppen nem azt érti, hogy általában minden, hanem csupán hogy azon büntetés van elengedve, amit ő maga szabott ki.” — Elégtétellel állapítjuk meg, hogy míg a középkor a Szentírás tekintélyét is a pápa tekintélyétől tette függővé, a bűcsű hatását is a pápa tekintélyétől, addig az újkori katolicizmus erősen közeledett a lutheri álláspont felé, amikor kimondotta, hogy a bűcsű hatását teljesen rá kell bízni az isteni irgalmasságra. Debuisset pridem! Azonban a bűcsűről való katolikus felfogás még ma sem ment a kétértelműségtől. Mert bár egyfelől kimondja, hogy a bűcsű soha sem a bűnökre, hanem csak a büntetésekre vonatkozik, másfelől mégis elismeri, hogy a bűcsű a bocsánatos bűnöket mégis elengedheti. Erre a kétértelmű dogmatikai dadogásra és ingadozásra azért van szükségük a katolikus theologusoknak, hogy valami módon mentessék a középkor botlását (a poena et culpa) és valami értelmet vigyenek bele a plena remissio peccatorum fogalmába. De ami maga is ingadozik, az nem tesz semmit szilárdná, ami maga is önellentmondás, az csak későbbi zavarokat támaszt. A bűcsű fogalma tehát ma is ellentmondó. És bár a bűcsű fogalmazása minden bűnt kizárt a keretei közül, mégis visszakerült a bűn (és pedig a bocsánatos bűn formájában) nemcsak a bűcsű, hanem még a tisztító hely hatáskörébe is. Ezt írja Dr. Mül-

ler Ernő bécs-főegyházmezei kanonok, papneveldei igazgató és bécsi egyetemi tanár az ő „Katholikus erkölcsstan” című művének 545. oldalán: „A jövő életben a bocsánatos bűnökért való büntetést a tisztító helyen kell kiállani, ha csak már itt a földön teljesen elég nem tétetett a bűnökért. Szent Tamás pedig és mások azt tanítják, hogy a tisztító hely legkisebb büntetése is felülmulja az élet legnagyobb büntetését.”

Világosan értsük meg a dolgot: a katolikus felfogás szerint a bocsánatos bűnökért (micsoda önkényes fogalom ez!) nem a Krisztus tesz eleget érettünk a keresztfán, hanem az ember maga a tisztító helyen. Az önérdemünkre, saját elégtételünkre és saját cselekedeteinkre támaszkodó mentalitással a legélesebb ellentétben áll az evangélikus hit által való megigazulás tana.

Hit által való megigazulás.

20. Ipszilon úr szót emelt a reformáció sarkalatos tana, a hit által való megigazulás ellen is. Ez a tan tulajdonképpen nem Luther tana, hanem a Biblia tana. Ipszilon úr ezt is tősgyökeresen félreérti és félremagyarázza, amikor azt mondja, hogy:

„Ugyanezen egyetemi tanár (t. i. Dr. Kovács Sándor rádióbeszédében) hangoztatta, hogy Luther mily jót tett, mikor a jócselekedetek szükségtelen-ségét hangoztatva az üdvösség egyedüli alapjának a hitet hirdette, mint elve volt: Sola fides sufficit — egyedül a hit is elégséges. Hogy hová jutna az emberiség a jócselekedetek nélkül, hogy mivé lenne amúgy is sok bajjal teli életünk jótett nélkül, azt nem is kell hangsúlyoznunk.”

Ipszilon úr szavai újból azt jelentik, hogy nem érti a középkort és nem érti Luther nagy istenes cselekedetét a hit hangsúlyozásának forró küzdelmeiben.

Mi volt a történelmi háttér, amiből elővillant a hit által való megigazulás vakító villáma? Nagy oka volt ennek.

A középkor egyháza ott tartott, ahol a Jézus

előtti zsidóság megüresedett, kiszáradt, megcsontosodott vallása: hulla volt lélek nélkül. A Krisztus előtti zsidóság ceremóniává tette a törvény megtartását és azt hitték, hogy a törvény kihűlt, lelketlen megtartása is üdvösséget szerez. Pedig senki sincs, aki a törvényt mindenkor és mindenhol megtudta volna tartani, kivéve az Úr Jézus Krisztust. A vallás elmechanizálódásával velejárt, hogy elszállt belőle az illatos nárdus olaj és holt szertartássá lett. A halott jócselekedetek nem képviselnek megváltó erőt. A halott jócselekedetek karrikaturáját tárja elénk az Úr Jézus a farizeus és publikánusról szóló példázatban, mert a farizeus alamizsnálkodásában nem volt lélek, nem volt hit, nem volt szeretet, hanem öndicsékvés, hiúság, mások fölé kerekedés alázat nélküli pogánysága. Krisztus urunk ezzel a példázattal azt magyarázza meg nekünk, hogy mily utálatos, elvetendő és képmutató az a jócselekedet, ami nem származik a szív túlcserélő hitéből. Többre becsüli a szegény asszony filléreit, amit hittel ad, mint a gazdag fejedelmi adományát, amit hit nélkül ad.

Szórul szóra ez a lelki kiszáradás, vallási elgépiesedés állott be a reformációt megelőző korszakban. A hit tüzes, lelkes vallásából gépies és halott cselekedetek lettek, amiknek megváltó erőt tulajdonítottak. A középkor egyházán kiütöttek a hullafoltok. Ezen az agónián esett át az orosz egyház is Nagy Péter cár uralkodása alatt, Mereskovszkij ezt írja erről a szörnyű egyházi ellelketlenedésről:

„Az egyház lélek volt és tűz — és drágakövé és arannyá lett a ti szentképeiteken és papi ruháitokon. Isten szava megkeményedett, mint a régi kétszersült, nem lehet szétharapni, csak beletörik az ember foga.”

A Luther előtti romlott egyházban is megkeményedett az Isten szava, mint a régi kétszersült, elszállt az evangélium, eltűnt a keresztény lelkület és a kongó üresség helyén maradtak a megízeltlenített, értelmüket vesztett halott cselekedetek. A kolostori erkölcsök ezek voltak: bőjtölés, virrasztás, önkorbácsolás, imádság. Luther végigjárta ezt

az iskolát az ájulásig az erfurti kolostorban. Nem használt semmit. Az embert a saját cselekedete nem üdvözítheti. Mert legnemesebb cselekedetem is csak az én cselekedetem, én pedig bűnös vagyok. Nincs bennem megváltó erő. Már az Otestamentum hirdeti: „Ha pedig kövekből csinálnsz nekem oltárt, ne építsd azt faragott kőből, mert amint faragó vasadat rávetted, megfertőztetted azt.” (2. Móz. 20, 25). Az ember műve megfertőzteti az Isten művét. Tetőtől talpig bűnösök vagyunk. Legszebb cselekedetem is magán viseli bűnös énem bélyegét. Nem válthatom meg magamat bűntőléssel, virrasztással, önkorbácsolással, imádsággal. Ezek mind az én cselekedeteim. — Sötét volt Luther körül mindaddig a láthatár, amíg önmagára támaszkodott, tudásában bízott, képességétől várt csodákat és önnön kegyességétől remélte lelke megváltását. Isten hallgatott és várt. Aki a saját erejében bíz, az fölöslegessé teszi az Isten erejét, mert annyira munkába állítja önmagát, hogy nem jut semmi hely és semmi alkalom az Isten számára. Luther végre eljutott erejének végére. A nagy lelki küzdelemben végre összeroppant, megadta magát, lemondott erőtlén erejéről. Ekkor kezdett derengeni fölötte az ég. Mert az a legtitokzatosabb isteni törvény, hogy az Úr csak akkor könyörül meg az ő szolgáin, ha elfogyott belőlük az önerejük biztonsága (V. Mózes 32, 36) és kiszolgáltatták magukat kegyelemre. „Mert kegyelemből tartattok meg hit által és ez nem töletek van: Isten ajándéka ez. Nem cselekedetekből, hogy senki ne kérkedjék.” (Efez. 2, 8–9) Ez volt Luther nagy reformátori élménye.

Isten az, aki megigazít engem a Jézus Krisztusban, aki eleget tett a bűneimért. Nem cselekedetből, hanem hitből igazulunk meg. Az igaz ember hitből él. A hit pedig tőlem független, idegen erő. Barth azt mondja, hogy „das ganz Andere”, egészen más, mint én vagyok, a hit lenyuló égi kéz, amely kiragad engem. A cselekedet lehet hullafolt is, a hit sohasem. A hit élő bizalom Istenben. (A hit távolról sem igaznak tartani azt, amit az egyház tanít.) A hit a szív élő bizalma a kegyelmes Istenben.

Mert kegyelemre szorulok rá bűneim miatt. Jézus Krisztus az Isten kegyelmének büntőtől valóssága. Semmi novum nincs Luther tanában, mert tiszta bibliai tan. Pál apostol ezt mondja római levelének 3. része 28. versében: „Azt tartjuk tehát, hogy az ember hit által igazul meg, a törvény cselekedetei nélkül.” A reformáció semmi más, mint visszatérés a Bibliához, amit a középkor egyháza csúful cserbenhagyott. A középkor a saját butasága miatt vetette meg az Isten bölcsességét. A saját bűnei miatt rugaszkodott el az Isten szentségétől. A reformáció eldobta a gyarló, emberi ész által kitalált antibiblikus tanokat és visszatért a hitnek egyetlen forrásához: az Isten Igéjéhez. Ez lett a gyémánt, mely megvágott minden üveget, ez lett a mérték, mellyel a középkor egyháza megmértetett és könnyűnek találtatott, ez lett a bíró, akinek ítélete alatt sarkaiból fordult ki az óvilág. A reformáció az Isten Lelkének diadalra jutása a meglekeltlenülült középkor romjai felett!

Dehogy akarta Luther elvetni a jó cselekedeteket Ipszilon uram. Szó sincs róla! Megtartotta ő a jócselekedeteket, de nem úgy, mint az üdvösség kövének faragó vasát, mert ez kizárólag az Isten műve és hatásköre, hanem úgy, mint a hitnek gyümölcseit. Kijelentette, hogy a jó cselekedetnek csak abban az egyetlen egy esetben van értelme és értéke, ha hitből származik, ha az Istenre néző cselekedet. Ha emberekre pislog, ha jutalmat vár, ha elismerést hajszol, ha újságba kerülést sóvárog, ha kürtöltet maga előtt, gonoszabb lehet minden döreségnél. A jó cselekedetek szempontjából egy nagy határvonal van az ember életében és ez a határvonal a hit. Mindazok a jó cselekedetek, amik az ember megtérése előtt, újjászületése előtt, tehát hitben való járása előtt történtek, értéktelenek. Ott kezdődik az igazi jócselekedet születése, ahol az ember lelkét betölti a hit tüzes élete, perzselő hatása. Tehát csak azok a jócselekedetek igazán értékesek, amik megtérésünk után, újjászületésünk után hitből származtak. A hit a fa, a jócselekedet a gyümölcse. A farizeus jócselekedete tehát

nem jócselekedet, hanem hivalkodás és bűn, amikor azt mondja: „Hálákat adok neked Uram, hogy nem vagyok olyan, mint egyéb emberek stb.” Értsük meg világosan egymást Ipszilon uram: a jó cselekedet bűn, ha nem származik hitből. Nem fogadja el ezt a tételt? Ha nem, akkor már többé nem engem cáfol, hanem magát a Bibliát, ahol ez van: „Ami pedig hitből nincs, bűn az.” (Róm. 14, 23.) Remélem, hogy a Biblia alapján megértettük egymást.

Röviden összefoglalva az utóbbiak értelmét: a hit által való megigazulás biblikus tana Luther százában forradalmi cselekedet és tüzes opposzió volt a középkornak bűnös emberi cselekedetektől való megigazulási praxisa ellen, az Ige mennyei kalapácsának szikrázó lecsapása volt egy megtévedt kornak végzetes hibáira. „Nem olyan-e az én igém, mint a tűz? — azt mondja az Úr, mint a sziklazúzó pöröly?” (Jerem. 23, 29.) Az Isten Igéje ítéletet tett a középkor megromlott egyháza felett és ez az isteni ítélet a reformáció volt.

Az ács fiának hívnak . . .

21. Ipszilon úr megbotránkozik azon is, hogy egy pozsonyi lap az eislebeni bányász fiát a názáreti ács fia mellé állította és Luther iránti palástolhatatlan ellenszenvét e szavakba önti:

„Pokoli munka Luthert Krisztus mellé állítani, hozzá hasonlítani és Krisztust csak per: ács fia emlegetni.“

Elsősorban is kijelentem, hogy semmi hatalmam nincs az illető pozsonyi lap állításait védeni, csupán arra mutatok rá, hogy az amerikai Upton Sinclair „Az ács fiának hívnak . . .” című szociális regénye vitte bele a köztudatba az „ács fia” kifejezést, őtána használják mások is. Ki kell azonban hangsúlyoznunk, hogy Upton Sinclair társadalmi regényében egy sor sincs arra vonatkozólag, hogy ő az ács fiát lealázó értelemben akarta volna használni. Jézus alakja egész regényében fenkölt és magasztos.

De hogy pokoli munka Luthert Krisztus mellé állítani, azt talán mégsem kellett volna mondania. Luther Krisztusnak hűséges, alázatos, lángszavú prófétája volt és ha egy verebecske sem eshetik le a háztetőről Isten akarata nélkül és egy hajszál sem eshetik le a fejünkről Isten akarata nélkül, akkor a reformáció műve sem volt meg Isten akarata nélkül. Isten a reformációt tűrte, segítette és megáldotta. A reformáció Isten akarata volt. És mit szólna hozzá Ipszilon úr, ha valaki a protestáns írók közül a következő mondatot vetné papírra: „Pokoli munka Loyola Ignácot Krisztus mellé állítani, hozzá hasonlítani stb.“? Nem pokoli munka, Ipszilon uram! Nekünk mindannyiunknak a Krisztussal kell összehasonlítani magunkat, hogy megtudjuk, hogy milyen hitványak vagyunk, mert a mi keresztyénségünknek a Krisztus a mértéke. Óhózzá kell hasonlítanunk. Sőt a végcélunk az kell, hogy legyen, hogy egykor elmondhassuk az apostol szavait: „Élek pedig többé nem én, hanem él bennem a Krisztus.“

Luther jelleme.

22. Ipszilon úr cikkét így folytatja:

„Nem egészen ügyes dolog az sem, mikor egyik-másik előadásban Luthernek „csodálatos magas emberi jellemét“ akarják kiemelni. Luthernek nagy esze, óriási akarata volt, azt senki sem tagadhatja, de azt is el kell ismerni, hogy azt nem jóra használta. Jellemet azonban ott keresni, hol az emberi gyarlóságok annyira kiűtnek valakiből, mint éppen Lutherből, legalább is tévedés. Ha erős lett volna a jellem Lutherben, akkor lett volna ereje is arra, hogy szerzetesi fogadalmát, nőtlenségi esküjét megtartsa és ne engedje a közelébe a szintén esküszegő volt apácát: Bóra Katalint, mivel aztán életét összekapcsolta és élettársként élt vele. Ha oly szilárd jellem lett volna benne, akkor nem egyezett volna bele abba, hogy az ő hatalmas pártfogója: Hesseni Fülöp az ő tudtával és engedelmeivel bigámiában éljen, kettős házasságot kössön, hanem lett volna ereje a hatalmasokkal is szembe-

szállni minden tekintetben. Mindenkinék el kell ismernie, hogy nagy esze és akaratereje, munkabírása mellett még több emberi gyarlóság, sőt emberi bűn volt életében."

Ipszilon úr fönti szavaiban kiemeli Luthert a saját korából, átülteti a jelenkorba és elmondja neki a 20-ik század mai katolikus erkölcsi felfogását. Hogy így csak a levegőt vagdossa, az természetes. Mi azonban azt mondjuk, hogy Luthert az ő korából kell megérteni, ha nem akarunk történeti anakronizmusba esni, vagy tudatosan ferdíteni.

Luther jelleméről van szó. Ipszilon úrnak első megjegyzése az, hogy Luther az ő eszét nem használta jóra. A kérdés természetesen az, hogy mit ért a cikkíró „jó” alatt? Mert úgy látszik, hogy ez igen relatív fogalom. Luther lelkiismerete az Isten rabságában volt. Jelszava az volt: veszszen Luther, csak a Krisztus éljen! A Krisztust azonban a középkor nem hagyta élni. Emberi tanok, emberi tévedések csúsztak be az egyházba és detronizálták a Krisztust. Vegyünk elő egy esetet. Mikor Luther kiadta a 95 tételét, Silvester Prierias eretnek-mester, könyvcenzor egyszerűen eretneknek jelentette ki. Nem cáfolta meg Silvester Prierias, csak hivatali göggyével akarta lesöpörni az asztalról. Nem ismerte fel benne az új idők új dalát. Luther válaszolt az eretnek-mesternek, mire ő bután kijelentette, hogy a Szentírás tekintélye is a pápa tekintélyétől függ. Ime egy darab középkor. Ezt a levegőt nem bírta ki Luther. Türelmének határához közeledett. Luther kijelentette, hogy Prierias könyve annyi hazugságot és istenkáromlást tartalmaz, hogy azt csak az ördög írhatta. Ha a pápa és a biborosok ilyen tanokat helyeselnek, akkor Róma az Antikrisztus székhelye.

A pápa csak mulatott a Luther és Prierias közötti vita hevességén . . . Nagyműveltségű reneszánsz pápa volt.

Térjünk vissza Luther jelleméhez. Azt mondják neki hivatalos helyről, hogy az Isten Igéjének

a tekintélye is a pápa tekintélyétől függ. Ez már kitudszolás volt a katolikus egyház kebeléből. Az élő Isten beszéde egy halandó ember tekintélyétől függ! Nem, ezt már nem lehetett elviselni. A középkor levegője fojtogatott minden szabadabb levegőhöz szokott tüdőt. És Luther inkább engedett Istennek, mint embernek, ez volt jellemének örökre visszatérő alapmotívuma. Luther nem volt helota szellem. Lelkiismerete bilincselte egyedül az Isten Igéjét, a bibliát ismerte el, a középkor legolvasatlanabb, legismeretlenebb könyvét. Ezért volt közte és kora között oly mérhetetlen szakadék. Luther élte a bibliát, a középkor pedig láncra verte. Meg nem érthették egymást. Luther évszázadokkal előre megérezte a jövő zenéjét. Istennek engedelmeskedett és megtagadott minden más engedelmességet, ami ellenkezett a Bibliával. A Biblia volt mindennek a mértéke. Az egyházat teljesen levette az emberi tévtanítások talajáról és teljesen a Biblia talajára alapozta. Ami bibliaellenes volt, azt elvetette. Luther jellemének ez a Bibliában történt foglyul ejtése a reformáció kulcsa. Enélkül a reformációt megérteni nem lehet. A Biblia tette hőssé és elszántá Luthert.

Az eszét rosszra használta fel, Ipsilon uram? Luther az eszét a jóra használta fel és nem volt hajlandó továbbra az emberi tévtanok szolgálatára bocsátani. Az Ige terjedt és meghozta áldott gyümölcsseit. Luther maga mondja az „Intés az Ágostában összegyűlt lelkészekhez” című iratában a következőket:

„Tekintsetek körül, mit művelt a Luther tana? A tudatlan barátok helyét tudományosan képzett lelkészek, a buja püspökök helyét kegyes prédikátorok, a buta nép helyét értelmes, kora ifjúságától rendszeresen vezetett és fejlesztett ifjúság foglalja el. A barátok meséi és a szentek legendái elhallgattak és olvassák a fősgyökeres német kátekát és a Szentírást.

Államban és családban a külső szenteskedés helyén az egyszerű, munkás, erkölcsös élet tűzhelye gyulladt ki. Minden ember ismeri már a keresztyén

élet igazságait, tudja, mi a törvény, mi az evangéliom, mi a bűn, mi a kegyelem, mi az igazi bűnbánat és hit, mi a keresztyén szabadság, mi a szeretet, mi a keresztség, mi az igehirdető hivatal, igazi ima, jó cselekedet stb. És ha mindez így van, mi hát akkor a Luther bűne?”

Luther lemondott arról, hogy a katolikus egyházzal ki lehet egyezni. Komoly intéssel fordul feléjük: „Azért a mi leghőbb óhajtásunk és alázatos kérésünk: adjátok meg Istennek a dicsőséget, bánjátok meg bűneiteket és javuljatok meg. Ha nem, íme utolsó szavam: ha élek, pestiszek leszek, ha meghalok, haláltok leszek. Mert engem Isten uszított reátok, nekem, mint Hózséás mondja, medlve és oroszlánnak kell lennem Assúrban, hogy ne legyen nyugtotok tőlem, míg vagy meg nem javúltok, vagy el nem pusztúltok.”

Luther sokáig nem akart kitérni.

23. Luther nagyon sok alkalmat adott a katolikus egyháznak a belső reformációra. 1508-tól 1517-ig nemis gondolt arra, hogy az egyház tévedhet. Római útja lehangolta, de ezt ő mint jó katolikus lenyelte. Harnack mondja Luther életrajzában, hogy Luther római útja később reformáló munkájára hatással volt, akkor azonban még (1510-ben) „sem lelki életét, sem az egyházhoz való viszonyát nem érintették mélyebben. Mint az egyház hű fia indult útnak, Rómában hívő lélekkel járta sorba a templomokat és akármennyi gonosz dolgot látott a szent helyeken a talján papoktól, hazájába mégis mint az egyház és a pápa leghívebb híve tért vissza.”

Nem hogy 1510-ben még nem volt Luther meggyanúsítható szakadár hajlamokkal, de még az 1518-tól 1520-ig tartó évek küzdelmeiben sem. Még ezekben az években is — írja Harnack — „ragaszkodik régi egyházához és a pápához, az egyház tanainak igazságához és szokásainak a helyességéhez. „Visszaéléseket“ akart megszüntetni, semmi mást, az eretnekséget még borzasztó dolog-

nak tartotta, az egyház egységének a megbontását pedig megbocsájthatatlan bűnnek. Még mindég nem tekintette át tisztán az evangéliom prédikálásának valamennyi következményét és napról-napra gyötörték a kínzó kísértő kérdések: mindent le akarsz rombolni? Amit tegnap még igaznak mondtál, az ma már nem az? Te vagy az egyetlen okos ember? Az a sok szent és tudós ember előtted mind tévedett és hazudott? Nem istenkisértés az, amit művelsz? Lelkét ilyen kétségek marcangolták és sebeket ütöttek benne, mintha nyilak lettek volna."

Lutherben még 1520-ban sem volt szakadár hajlam, amikor a pápának ezt írta:

„Lelkemben eleddig még nem idegenedtem el annyira Te tőled, hogy neked és a római széknak teljes minden erőmből mindenha a legjobbat ne kívántam és amint csak tőlem telt, Istentől buzgó imában ne esdettem volna."

A pápa sem hitte el, hogy Luther el fog szakadni Rómától, csupán ártatlan reformokra gondolt, amit bizonyítanak a pápa következő szavai: „Márton a fejszét nem a fa gyökerére vetette, hanem csak az ágaira, botolni akar."

1520-ban még a pápának ajánlja művét Luther. Az átokbulla volt az a nagy demarkációs vonal, amin túl megismerjük a szakadár Luthert.

A pápai átokbulla fellármázta a fél világot Luther ellen, pedig ha Istentől vagyon e diolog, ember nem állhat neki ellen. Az önérdemünk nélkül, hit által, kegyelemből való üdvösség isteni hírnökét a pápai átokbulla bevezetése az Isten szöllejét pusztító erd e i v a d k a n h o z hasonlította és felszólította pápai parancsában az összes keresztyén híveket, patriarchákat, érsekeket, püspököket, alsóbb egyházi főpapokat, káptalanokat, szerzeteseket, fejedelmeket, királyokat, hercegeket, örgrófokat, grófokat, bárókat, főembereket, kíséretüket, nemeseket, gyülekezeteket, községeket, hatóságokat, városokat, várakat, országokat, egyszóval a fél világot, hogy az átokbulla szavait idézzük: „Nevezett Mártont, társait, követőit, gondozóit és pártfogóit bárki személyesen elfogja és rendelkezésünkig fog-

va tartsa és nekünk átadja." De ennek a nagyhangú pápai átokbullának semmi foganatja nem volt. Még püspökök között is voltak olyanok, kik vonakodtak a bullát kihirdetni. Luther pedig 1520 december 10-én a wittenbergi egyetem fekete táblájára egy hirdetőnényt függesztett ki, melyben a tanárokkal és diákokkal tudatja, hogy reggel 9 órakor a pápa bulláját és törvénykönyvét, mint az Antikrisztus dekretumait meg fogja égetni. Ez volt a római katolikus egyházzal való hivatalos szakításnak a napja. De az ő jellemének a megértéséhez feltétlenül hozzátartozik tudni azt, hogy 1520-ig nem akart kitérni a katolikus egyház kebeléből. Csak miután meggyőződött arról, hogy minden reformáló törekvése süket fülekre talál és érezte azt, hogy a Bibliából egy tapodtat sem engedhet, határozta el magát a nagy lépésre, hogy teljesen szakít Rómával.

Luther családi élete.

24. Ami már most Ipszilon úrnak azt a megjegyzését illeti, hogy Luther nem tartotta meg szerzetesi fogadalmát, nőtlenségi esküjét, arra nézve szintén áll az a megállapításunk, hogy a cikkíró a 15. évszázad eseményeit történelmi érzék híján a 20. század szemüvegén keresztül nézi és úgy beszél Luther házasságáról, mintha egy barát ma venne el egy apácát feleségül Komárom városában. Kámforrá válik kezei között a középkor akkori valósága.

A papnőtlenség nem bibliai, hanem bibliaellenes intézmény. Amikor valaki az Isten Igéjétől újjászületik, elmondhatja magáról: Ime a régiek megszűntek és újjá lett minden. A régi tévedés nem köti azt, akit az Isten lelke fölemelt a keresztyén ember szabadságára. A Krisztushoz megtért zsidókat nem kötötték többé farizeusi, nazireusi és egyéb fogadalmaik. A Krisztusban új teremtményekké lettek, új törvényekkel.

A papnőtlenség az Isten Igéjével ellenkező intézmény. A Biblia egyetlen helyével sem lehet

megokolni. Ne felejtjük el azt sem, hogy a katolikus egyház is már túlhaladott ezer esztendő, amikor VII. Gergely (1073—1085) pápának eszébe jutott a papnőtleniséget behozni. Addig házasodtak a papok is. Olvassa el Ipszilon úr VIII. Benedek pápának előterjesztését, amivel az 1020. évben a páviai zsinatot örvendeztette meg: micsoda bűnlajstromot olvasott fel a szent atya a nem házasodó papok életéről, vagy olvassa el Damiani püspök panaszeit a 11. századból és akkor inkább hallgatni fog a cölibátusról. Nagyon sötét pontja ez a katolikus egyháznak. De ismét mondom: tessék megérteni a középkort. A papnőtleniséget már régen kötelező erőre emelte a második lateráni zsinat 1139-ben, de IV. Sixtus pápa (1471—1484) még mindig rendes évi fizetést húzott a nem házasodó papok törvénytelen házasságából és ezt mint „konkubina-bérről” könyvelte el a történelem. Tehát papnőtleniség van és még sincs papnőtleniség, ez a zűrzavar a — középkor. Nehéz ebben a benső ellentmondásokkal teljes világban tisztán látni és még nehezebb biztos ítéletet alkotni.

Ipszilon úr kifogásolja Luther és Bóra Katalin házasságát, valószínűleg kifogásolja a reformáció idején történt tömeges házasságokat is a barátok, apácák részéről, de ha ismerné az akkori állapotokat, akkor azt mondaná, hogy a posványból csakis a házasság tudta kimenteni a veszélyeztetett erkölcseket.

Dietrich von Niem krónikás jelenti Břemen, Utrecht és Münster egyházmegyékből: „Szerzetesek és apácák együtt élnek a kolostorokban és nyilvános házat csináltak azokból, melyekben a legborzalmasabb bűntényeket követik el. Az apácák megölik saját gyermekeiket.” Ezen tessék megbotránkozni, Ipszilon úr, de nem Luther tisztességes családi életén, ami példaképpül áll minden evangélikus ember előtt! Tessék elolvasni Petrarca „cím nélküli leveleit” a pontifikális lascivitásról, tessék elolvasni Theiner statisztikai adatait 1563-ból, hogy mit tapasztalt a püspök vizitációs körútján az öt alsó-ausztriai örökös tartományban. Én nem citá-

lom, hogy elfogultsággal meg ne vádolhasson senki. Csak újból hangsúlyozom: a középkor bűneit a középkor szemüvegén kell nézni.

Azt hiszem, hogy Burckhardt-ot megbízható történetírónak tartja Ipszilon úr is. Burckhardt azt írja Rómáról, hogy „a városnak valamennyi kolostora tényleg örömtanya“. Apácázárdák a nemes ifjak találka és orgia helyei. Tessék elolvasni a következő zárdák történetét: Kirchheim, Söllingen Ulm mellett, Würtemberg, Strassburg. Az egykori krónikák azt mondják róluk, hogy a kolostorok falai jobban visszhangoztak a gyereksírástól, mint a zsoldárénekléstől!

Súlyosbítja a helyzetet a középkorban a papok, szerzetesek, apácák, zárdák és kolostorok hihetetlenül elszaporodott száma. A 16. század elején pl. Németországban 1,400.000 pap, szerzetes, apáca volt, tehát annyi, mint a világháború előtt ugyanott katona. Ezek bírták a német földbirtok egy harmadrészét, azután a tizedet és a stóllát. Ez a parazita hadsereg tette a német népet a középkor végén szegényé. A 16. század elején a 7000 lakóssal bíró Worms-ban 1500 klerikus élt, Góthában 1000 lakós közül 100, Strassburgban a főtemplomnál 137 pap, Meissenben a dómnál 117 klerikus volt alkalmazva! (Szeberényi: Luther vagy Loyola? 36—37. oldal.)

Ha most már egybevetjük a komoran erköcs-telen hátteret, melyben ez a hihetetlenül nagy számú klerikus élt, lehet-e követ dojni Luther példaképül szolgáló házasságára, mely a megtisztult újkorhoz, mint evangeliomi családi élet oly nagy mértékben járult hozzá?! Természetesen olyanoknak, akik csak az Antonii Sandini: Vitae pontificorum romanorum című (1756) könyvekből ismerik Luther torz életrajzát, hiába állítjuk eléjük Luther példás családi életét és azt az áldást, amit Luther felfogása az evangeliomi családi életéről jelentett a saját bűnében fetregő világnak. Ez a föntemlített mű azt írja Luther haláláról, hogy miseram animam efflavit = szegény lelkét kilehelte, miután este sokat ivott (bene potus) és ré-

szegségét nem tudta kialudni (neque crapulam edormire potuisset).

Szavunk nincs hozzá!

Végül ide iktatjuk még Luther felfogását a papok házasságáról, úgy, amikép azt az ő hitvallásában, a Schmalkaldeni Cikkében megírta:

A házasság megtiltásához és a papok isteni rendjének örök szüzességgel való megterheléséhez se hatalmuk, se joguk nem volt, hanem úgy jártak el, mint antikrisztusi, zsarnoki, elvetemedett gazfickók és ekként, amiben ők most is nyakig usznak, a fajtalanság különféle borzasztó, undok megszámlálhatatlan bűnének nyitottak tág kaput. Amily kevéssé adatott meg nekünk, avagy nekik a hatalom, hogy férfiből nőt és nőből férfit csináljanak, vagy mindkettőt kiforgassák természeti mi-voltukból, ép oly kevéssé állt hatalmukban, hogy isten e teremtéseit egymástól elszakasszák, vagy megtiltsák, hogy ők tisztességes házasságban éljenek egymással. Azért nem egyezhetünk bele az ő boldogtalan papnötlenségükbe, nem is tűrhetjük azt, hanem akarjuk, hogy szabad legyen a házasság, amint azt Isten rendelte és szerzette. És nem akarjuk az ő művét megrontani, sem akadályozni, mert szent Pál mondja (1 Tim. 4, 3): *ördögi tan ez.*

Hesseni Fülöp bigámiája.

25. Ami mármost Hesseni Fülöp többnejűségét illeti, kétség nélkül bevalljuk, hogy Luther ebben a pontban tévedett. Egyetlen szóval nem szépítjük, nem mentjük Luther tévedését. Csak újból arra mutatunk rá, hogy egy középkori tévedést nem szabad újkori erkölcsi elvek szerint megbírálni, hanem azt magától a középkorból kell megérteni. VI. Sándor pápa házassága például egy hajszállal sem volt szebb Hesseni Fülöp bigámiájánál! Hogy miként vélekednek protestáns tudósok ebben a pontban, idézem Szeberényi: „Luther vagy Loyola” című könyvét:

Hesseni Fülöp „19 éves korában 1523-ban há-

zasságra lépett. A házasság szerencsétlen volt, mert a fejedelem utálta nejét. Már 1526-ban az volt a szándéka, hogy más nőt is magához vesz, de Luther lebeszélte és arra igyekezett rávenni őt, hogy győzze le ellenszenvét és szeresse nejét. De a buja fiatalember erre nem volt képes és kicsapongó életmódot folytatott. Látva, hogy ez reá biztos pusztulást jelent, ismét a kettős házasság gondolatával foglalkozik. Luthertől kér tanácsot 1540 elején. Luther gyónó tanácsként — e tekintetben lelke még a középkori világnézetben fogva volt, ezt megengedi. Luther e tévedése onnan ered, hogy ő — egészen középkori állásponton — Abrahám pátriarkát is jó keresztényennek tartotta és ime az soknejűségben élt. Mózes törvényének ezt a rendelkezését Krisztus kifejezetten nem semmisítette meg, azután középkori tannézet volt az, hogy Pál apostol csak a papoktól kívánta az egynejűséget, azért mondta volna, hogy a püspök egy nőnek legyen a férje, a világiakra nézve ily rendelkezés nem található leveleiben, de maga Luther kortársa Cajetán bíbornok is azt javasolta VII. Kelemen pápának, hogy engedje meg VIII. Henrik angol királynak, hogy élő neje mellett egy második nővel is házasságra léphessen és VII. Kelemen pápa e javaslatot elő is terjesztette a bíbornokok tanácsában, mely azt nem fogadta el. Mi is elismerjük Luther tévedését, hiszen sem ő, sem mi nem tartjuk őt csálhatatlannak és bámmennyire megnyilatkozott benne a reformátori génusz — ő aki teljesen a középkorban töltötte ifjúságát és tanuló éveit, annak hatása alól teljesen nem is szabadulhatott. Luther jellemét ezen tévedése, mely értelmi tévedés, nem nem homályosítja el.“ (76—77. old.)

Hogy a középkor a bigámiát nem vette oly erkölcsi szigorral, mint az újkor, kiténik abból is, hogy voltak korok, amikor a hatóság el is rendelte a bigámiát. A 17. század közepén Németországban még a poligámia is megengedett dolog volt. Németország lakossága a 30 éves háború után leapadt négy millióra (1648 körül), ez volt az oka. Fönmaradt a nürnbergi tartomány gyűlésnek 1650 február 14-én hozott határozata, mely így szól:

„Minthogy a római szent birodalom is haládektalanul megköveteli a szükségét annak, hogy e 30 éves, véres háborúban teljesen erejét veszített, a kardtól, betegségtől és éhségtől pusztított emberiség ismét pótoltsék . . . úgy ettől fogva a következő tíz esztendőn belül minden férfiszemélynek megengedtetik, hogy két asszonyt vegyen feleségül.”

Refrén: a középkort a középkorból kell megérteni.

Részletkérdések.

26. A cikkíró további megjegyzései Lutherről, hogy reformátor volt-e, nominalista volt-e és hogy bibliakritikai megjegyzései mennyiben helytállóak a mostani tudományos exegetika szempontjából, minket ezen füzet keretében nem érdekelnek, mert ezek már részletkérdések és ezeknek fejtegetésébe nem bocsátkozhatunk. Hogy Luthernek óriási hatása volt a katolikus egyház további fejlődésére, azt nem csupán dr. Hollnsteiner egyetemi tanár ismeri el, hanem az a hallgatólagos, néma polemia is, ami a tridenti zsinat cikkei és Luther tana között kifejlődött. Így például Luther a 28. tétele magyarázatában azt mondja, hogy „úgy látszik, hogy ők nagyobb súlyt fektetnek a nyereségre, mint a kegyességre”.

Luther ezen szavaira mintha felelne a tridenti zsinat 25. ülésének dekretuma, mely azt mondja, hogy az egyház mennyei kincseit nem nyereségre, hanem kegyességre használja, non ad quaestum, sed ad pietatem. A tridenti zsinat különben férfisan ismeri be a búcsúlevelekkel űzött visszaéléseket — *abusus vero qui in his irrepserunt* — és az abusosokat kiirtani rendelte. A tridenti zsinat intézkedései azonban elkéstek, mert a reformáció akkor már virágjában volt.

Vissza a katolikus egyházba!

27. A „Szűz Mária új virágoskertje” cikkírója a következőkben fejezi be szavait:

„Most pedig nem lehet nekünk katolikusoknak a kötelességünk más, minthogy kérjük Krisztusunkat, hogy világosítsa fel eltévedt testvéreinket, hogy mihamarább ébredjenek eltévelyedésük tudatára, térjenek vissza a szerető katolikus Egyház kebelébe, hogy Krisztusunk szavai szerint: mihamarább egy akol legyen és egy pásztor.”

Meg vagyok győződve arról, hogy katolikus testvérem ajkáról őszintén buzog fel az ima a Megváltó trónjához, nem kételkedem abban sem, hogy az una sancta-ban való egyesülés vágya hatja át a cikkíró és sok más katolikus kebelét.

Szavaira én is teljes nyíltsággal és őszinteséggel felelek.

Mi már nem lennénk jó katolikusok sohasem. Más a vérünk, más a lelkünk. Mi a katolikus templomban idegenül, gyökértelenül, rokontalanul érezzük magunkat. A mise alatt lelkifurdalásunk van, mert hitünk azt mondja, hogy az Úr Jézus Krisztus egyszer s mindenkorra megáldoztatott a mi bűneinkért és az ő naponkénti megáldoztatását szigorúan tiltja az Istennek Igéje. A mise merő emberi találmány (Luther). Mi a katolikus egyház latinnyelvűségével már soha többé megbarátkozni nem tudnánk, mert mint csecsemők már az anyatejjel szívjuk be az egyház anyanyelvi jogait és ez az elvünk vérkeringéssé lett mibennünk. Krisztus urunknak a latin nyelvhez soha semmi köze nem volt. Szánalom fut át rajtunk mindannyiszor, valahányszor a nép által nem értett latin nyelvű funkciók foszlányait hozza felénk a szellő. A mi vérünk minden sejtje azt lázadozza, hogy bűnt követünk el az örök evangéliommal szemben, hogyha minden alkalmat meg nem ragadunk és az anyanyelv édes zengzetével nem közelítjük az evangéliomot a szomjúhozó és éhező szívekhez! Őszintén megvalljuk azt is, hogy soha többé nem tudnánk az Úr szent vacsoráját egy szín alatt venni. Mert lesújtana bennünket a Krisztus szava és szemrehányó tekintete: „Igyatok ebből mindnyájan!” Sohasem tudnánk többé egy embernek a fülébe gyónni. Megalázást éreznénk, torkunkon akadna a gyónó szó,

pirulnánk és fildokolnánk. Mi evangélikusok egyedül az Istennek gyónunk és ebből a kivívott nagykorúságunkból sohasem tudnánk a kiskorúságba visszaesni. A mi népünk megszokta az egyházi önkormányzatot, maga választja papjait, tanítóit, maga viszi anyagi ügyeit, maga dönt minden gyülekezeti vitás ügyében: a mi népünk sohasem tudna beleilleszkedni a hierarchikus egyházzervezetbe és sohasem tudna lemondani egyházi autonómiájáról, amiért annyi mártírvér folyt. A protestáns lelkiismereti szabadság elvében felnőtt tudósaink sohasem tudnának a pápai index előtt meghajolni és annak döntését elfogadni. A lelkiismereti szabadság oly nagy kincs, amit soha semmiért és senkinek eladni nem tudnánk.

Sohasem tudnánk többé szentekben hinni. Nemcsak az evang. intelligencia, de az evang. nép is képtelen volna rá. A kis gyermek az iskolában tanulja, a konfirmandus az oltár előtt tesz hitvallást arról, hogy szentek, vagyis olyan emberek, akik több jót is tettek, mint amennyit tenni tartoztak, nincsenek, de nem is lehetnek. Ez a tan azonban már nem tan többé, hanem világnézetünk egy mozaikszeme, vérünknek egy sejtje, amit épp oly kevésbé lehetne kioperálni belőlünk, mint a szívünket, vagy a fejünket. Az evangélikus nép ebben az Igeben van fölnevelve és ez az Ige borul rá halottas ágyán is: „Ha mindazokat megcselekedtétek, ami írva vagyon, mondjátok, hogy haszontalan szolgák vagyunk“ (Luk. 17, 10), mert csak a kötelességünket teljesítettük. Nincs szent, aki ez életben Isten parancsolatait teljesen betöltötte volna, tehát egyáltalában nem is művelhetett semmiféle fölösleges jót. Mások érdeme különben sem segít rajtunk, mert a Szentírás szerint „kinek-kinek magáért kell számot adnia“ (Gal. 6, 4). Ez bizonyítható még az atyák mondtásával is. Agoston ezt mondta: „Minden szentnek kötelessége így imádkozni: „Bocsásd meg a mi vétkeinket“ még akkor is, ha jót cselekedtek, azon oknál fogva, mert Krisztus senkivel sem tett kivételt, mikor minket imádkozni tanított. De akik vallást tesznek bűneikről a Mi-

atyánkban, azok bizonyára nem bővelkednek felesleges jócselekedetekkel. Ágoston egyházatyja (Lib. II. Adversus Julianum) tíz régi egyházatyát említ, t. i. Hilariust, Cyprianust, nazianzi Gergelyt, Chrysothomus Jánost, Ambrosiust, Ireneust, Baziliust, Olympiust, Rethitiust, Innocentiust, akik ugyanezen nézetet vallják és ezen az alapon bizonyítja, hogy ez életben egy szent sincs bűn nélkül, 1 János 1, 8 ama mondása szerint: „Ha azt mondjuk, hogy bűn nincs bennünk, magunkat csaljuk meg és igazság nincsen mibennünk“. Ugyanezt mondja De natura et gratia című művében is. (V. ö. Luther 58. tételének magyarázatát.)

Tehát a „szent“ Ágoston mondja, hogy szentek nincsenek!

Soha nem tudnánk jó katolikusok lenni azért sem, mert minden evangélikus család asztalára odatesszük a Bibliát, hitünk és életünk egyedüli zsinórmértékét. Hol van a katolikus nép a mi népünk bibliaismerete mögött? Messze elmarad. Nem olvassa a Bibliát. Spanyolországról, a legkatolikusabb országról írja egy angol bibliaárús a következőket: „Szórul-szóra közlöm annak a prédikációnak egy részét, amelyet egy itteni római hitű plébános mondott azután való vasárnap, hogy bibliákkal bejártam a falut: „Ebben a faluban sok elvetemült és gonosz ember van, de remélem, egyik se követte el közülük azt a szörnyű bűnt, amit jelent annak a bibliának nevezett átkozott könyvnek olvasása, amelyet a nép nyelvére fordítva terjesztenek itt a faluban. Az iszákosság és becstelenség elég nagy bűnök, de az ilyenfajta bűnök még megbocsájthatók. Ellenben ennek az átkos könyv megvételének és olvasásának szörnyű bűne sohasem bocsáttatik meg.“ Ugyanez a bibliaárús írja, hogy egyik faluban egy római hitű pap anyja arculütötte, mivel bibliát kínált megvételre . . .“

Az angol bibliaárúsna ezt a panaszát ma már a világ minden nyelvén olvassák Grönlandban éppen úgy, mint Indiában. Mit gondol katolikus testvérem, milyen véleménnyel lesz széles e világ a legkatolikusabb ország keresztyénségéről? A spa-

nyol katolikusoknak a spanyol Biblia átkozott könyv? Nem érzi a pusztulás szelét? „Istennek legnagyobb haragja az, ha megfoszt minket az Igéjétől“ mondja Luther. Minden nép Istennek a legnagyobb haragja alatt van, mely nem engedi be a Bibliát a nép anyanyelvén. Mikor lesz a legkatolikusabb ország a legbibliásabb országgá? Mire becsülné a mohamedanizmust, ha megtiltaná követőinek a Kórán olvasását? Miért iszonyodnak önök a Bibliától, amit minden egyes keresztyén embernek olvasni, hinni a legszentebb kötelessége? Mi sohasem fogunk az önök bibliakoldus álláspontjához közeledni, ellenben önök — ha elveszni nem akarnak — még meg fogják ragadni a Biblia mentő kezét és tősgyökeresen meg fogják változtatni eddigi lázadó és makacs bibliaellenességüket! Mert szörnyű idióta az Istennek legnagyobb haragja alatt lenni és égi örökség fosztottan élni az Isten Igéje nélkül! Az Isten Igéjének olvasását nem pótolja semmi egyházi ceremónia, semmi széles e világon. Mert a mi lelkünk a Bibliában érintkezik az élő Isten lelkével!

Sohasem tudnánk búcsúval élni. Mert meg-rázkódná a wittenbergi sírjában Luther és megfenegetne bennünket ökleivel. Mi a búcsúcédulákat csak múzeumban, üveg alatt tudjuk megnézni. Két búcsúcédulát magam is láttam 1930-ban Augsburgban az ágostai hitvallás 400 éves jubileumi ünnepein. Természetesen a múzeumban, üveg alatt. Az egyik Miklós pápának volt a búcsúlevele 1455-ből. Még Gutenberg nyomta legelső gépével. A másik elsárgult papírlap az augsburgi karmeliták javára lett kiállítva 1494-ből. Hosszan elnéztem az üveg alatt a „bűnbocsájtó cédulákat“ és szemem előtt újból lepergett a reformáció isteni filmje!

Sohasem tudnánk többé jó katolikusok lenni!

Sohasem megyünk vissza a katolikus egyház kebelébe! Mert Luther nem halt meg, hanem él a vérünkben, idegünkben, agyunkban, lelkünkben és hitünkben. A 450 éves Luther ma élőbb, mint mikor testben élt, szava millió szószékről cseng tova. Lutheri lelkületünkért nem tudnánk többé soha jó katolikusok lenni.

De hitelveink teljes fönntartása mellett a katolikus testvéreinkkel békében és szeretetben akarunk együttélni. Mert van egy fórumunk, ahol szívbeli alázatossággal naponként közösen megjelenünk: az Úr Jézus Krisztus golgotai keresztye!

Legélesebb határvonal.

28. A reformáció idejétől kezdve a legélesebb határvonal a katolikus és evangélikus mentalitás-ban a megigazulás tana volt. Ez a közép-pont, honnan az ellentétek szétágaznak az egész egyházi és tanszervezetbe. Tisztában volt ezzel Melanchton Fülöp, az Ágostai Hitvallás védőiratának, az Apológiának tudós szerzője és ezért arra törekedett, hogy a megigazulási tant mennél alaposabban kifejtsse. Az Apológia egy része már ki volt nyomva, de Melanchton elégedetlen volt a világosságával és szabatosságával, a kefelevonatot újból visszavette, átdolgozta és csak akkor adta újból a nyomdába, amikor teljesen meg volt elégedve a fogalmazásával. Az Apológia megjelenése ezért késétt. Melanchton világosan és minden kétséget kizáróan akarta megmondani azt, ami elválaszt bennünket a katolikus felfogástól, amit áthidalni nem lehet, amiből egy hajszálnyit sem engedhetünk. És az evangélikus egyháznak a Biblia után ezek a hitvallási könyvek a legbecsebbek ma is.

Melanchton Fülöp az Apológia megigazulásról szóló részében kifejti, hogy kárhozthatnak minket azon tanításunkért, hogy az ember nem saját érdemei alapján, hanem ingyen, Krisztusért nyeri bünei bocsánatát a Krisztusban való hit által. Ők ugyanis (t. i. a katolikusok) mind a kettőt kárhozthatják, úgy azt, hogy tagadjuk, hogy az ember érdemei alapján nyer bűnbocsánatot, valamint azt a tanításunkat, hogy hit által nyer bűnbocsánatot és Krisztusban való hit által igazul meg. Mivel azonban ebben a vitás kérdésben a keresztyén tannak egyik legfőbb pontjáról van szó, amely helyesen felfogva megvilágítja és növeli Krisztusnak dicsőségét, annál fogva kéri a császárt, hogy ily nagy

ügyben kegyelmesen meghallgassa az evangélikus álláspontot. Melancton azt mondja tovább, hogy ellenfeleink sem azt nem tudják, hogy mi a bűnbocsánat, sem azt, hogy mi a hit, mi a kegyelem és mi az igazságosság és azzal nyomorúságos módon bemocskolják e cikket, elhomályosítják a Krisztus dicsőségét és jótéteményeit és megfosztják a kegyes lelkiismeretűeket a Krisztusban adott vízszalástól.

Mivel az emberek saját erejükből nem képesek Isten törvényét teljesíteni, mert mindnyájan bűn alatt vannak és örök haraggal és halállal vannak sújtva: ez okból a törvény segítségével a bűntől meg nem szabadulhatunk és meg nem igazulhatunk; de nekünk adatott a bűnbocsánatnak és a Krisztusért való megigazulásnak ígérete, aki miérettünk küldetett, hogy eleget tegyen a világ bűneiért és közbenjáróul helyeztetett és engesztelőnek. És ezen ígéret nincs feltételezve tetteink érdemszerűségétől, hanem kegyelemből ad bűnbocsánatot és megigazulást, miként Pál mondja (Róm. 11, 6): „Ha cselekedetekből van, többé már nem kegyelem” — és másutt (Róm. 3, 21): „Istennek igazságossága kijelentetett a törvény nélkül”, azaz ingyen (kegyelemből) adatik a bűnök bocsánata. És így a kiengesztelés nem függ érdemeinktől. Ez okból vádoljuk ellenfeleinket, hogy csupán a törvény igazságosságát tanítják és nem az evangéliomét, amely a Krisztusban való hit igazságosságát hirdeti.

Melancton tana az Apológiában tiszta evangéliumi tan, alappillére a mi hitvallásunknak. A „sola fide”, egyedül hit által való megigazulás tana sértette a „Szűz Mária új virágoskertje” cikkírójának dogmatikai érzékenységét. Ez annak a jele, hogy a dogmatika lelke azonos maradt 400 esztendő óta úgy a katolikus, mint az evangélikus hitelvi felfogásban. Mi ma is a „sola fide” alapján állunk.

Melancton erről a pontról a következőket mondja:

Egyeseket megbotránkoztat az „egyedül” szócseka, holott Pál is mondja Róm. 3. 28-ban: „Azt

véljük, hogy hitből és nem cselekedetekből igazul meg az ember" és épúgy Efez. 2, 8-ban: „Istennek ajándéka az, nem tőletek származik, sem a cselekedetekből, hogy senki se dicsekedjék”; szintúgy Róm. 3, 24-ben: „Ingyen igazulnak meg . . .” Ha nem tetszik a mindent kizáró „egyedül” szócška, kiegészíthetjük ki Pálból ezeket a kizáró szócskákat: ingyen, nem cselekedetekből, ajándék stb. Mert ezek is kizárók. Mi pedig kizártuk az érdemről való felfogást. Kizárjuk a megigazulásból a szeretetnek vagy cselekedeteknek érdemszerűségében való bizalmat.

Ime itt vannak a katolikus és evangélikus világnak legösibb ütköző pontjai. Ismételjük: az evangélikus álláspont tiszta bibliikus álláspont. Az Ágostai Hitvallás felolvasása után 1530-ban ezt elismerték sokan a birodalmi gyűlés katolikus főurairól is. Így pl. Vilmos bajor herceg így szölte hitvallásunk felolvasása után:

„A lutheránusok benne ülnek a Szentírásban és mi pápisták csak mellette!”

Augsburg városának római katolikus püspöke Stadion Kristóf pedig így szölte nagy lelki komolysággal:

„Ami felolvastak, az tiszta igazság, mi meg nem tagadhatjuk!”

Salzburg püspöke Lang pedig így nyilatkozott:
„Igaz, mind igaz, de az a boszantó, hogy egy egyetlen barát akar bennünket megreformálni!”

Melanchton stílusa szelid, tárgyilagos, profeszoros, Luther stílusa heves, szenvedélyes, profétai. A szavakkal nem sokat teketóriázik és ha a hitelvekben sérelmet lát, szava cikázó villámmá lesz és nem törődik azzal, hogy az hová vág le. Mily forró lüktetés és mélyről jövő szenvedély fűti Luther következő szavait hitvallásában, a Schmal-kaldeni Cikkekben:

„Krisztus Istennek ama báránya, aki elvette a világ bűnét. És az Isten mindnyájunk bűnét reá rakta. Szintúgy: mindnyája bűnös és megigazítottat-

nak ingyen kegyelemből a Jézus Krisztus vérében való váltságnak általa. Róm. 3, 23 és köv.

Minthogy ezt így kell hinnünk és az üdvöt másként semmiféle cselekedet, törvény avagy érdem által el sem is érhetjük és meg sem is nyerhetjük, nyilvánvaló és bizonyos dolog, hogy minket egyedül az ily hit igazíthat meg, mint szt. Pál Róm. 3, 28-ban mondja: Azt tartjuk, hogy az ember megigazíttatik a törvény cselekedetei nélkül a hit által. Hasonlóképen: Hogy egyedül ő lenne igaz és megigazítója a Jézus hitéből valónak. (Róm. 3, 26.)

E cikkektől semmiképen nem tágitunk, itt nem engedhetünk, ha ég és föld összeomlik is, avagy mindaz, minek maradása nincsen. Mert nem adatott más név az embereknek, ami által üdvözülhetnénk, mondja Péter az Apost. csel. 4, 12-ben. És mi az ő sebei által gyógyíttatunk meg. Ézs. 53, 5.

És e cikken alapszik mind az, amit mi a pápa, az ördög és az egész világ ellenében tanítunk és tartunk. Azért erről bizonyosoknak kell lennünk és nem kételkednünk, különben vége mindennek és győz és uralkodik a pápa, az ördög és minden ellenségünk!"

Luther ezen idézett szavaiból teljesen nyilvánvaló, hogy mily végzetes és sorsdöntő jelentőséget tulajdonított ő a hit által való megigazulás tanának. Egyenest ettől a tételtől tette függővé a reformáció sorsát és jövőjét. A megigazulási tan volt számára a lenni vagy nem lenni. Mert ebben sűrűsödött össze a legtöbb feszítő erővel az evangéliom isteni dinamikája. És a katolikus dogmatika legverhetőbb és legbibliaellenesebb pontja éppen a katolikus megigazulási tan. Luther úgy ragaszkodott e tanához, mint a világ legmélyebb tűző gyémántjához. Ezzel, vagy ezen! Különben vége mindennek! . . .

Mi az erebizmus?

29. A „Szűz Mária új virágoskertje“ cikkírója visszaszólt bennünket a szerető katolikus egyház

kebelébe. Ez a meghívás azonban nem csupán az Una Sancta szeretetét tárja fel, mely a katolikus cikkíró szívét dobogtatja, hanem amikor megbeszél bennünket evangélikusokat a visszahívással, ugyanakkor egyidőben meg is alá bennünket, mert oly elegy-belegy népségnek tart, amely képes egyik napról a másikra elveit a szegre akasztani és újakkal felcserélni. Luther az ő megigazulási tanához annyira ragaszkodott, hogy nélküle biblikus világot elképzelni sem tudott, hanem azt mondta: különben vége mindennek! — és most a 450 éves Luther gyermekeit olyan elvtelen, vértelen, gerinctelen fabáboknak merik tekinteni, akik apák hagyományait, lelki örökségét képesek volna eladni egy tál lencséért! A marránok képe jelenik meg előttem. Ezek azok a szerencsétlen zsidók voltak a 15. század idején Spanyolországban és Portugáliában, akik az uralkodó római katolikus vallás és politikai hatóságok durva nyomása alatt kénytelenek voltak akarataik ellenére áttérni a római katolikus vallásra. A marránok eljártak a misékre, résztvettek a körmeneteken, fizették a katolikus egyházi adót, de lelkük mélyén örökre zsidók maradtak. Bezárt ajtók mögött, biztos katakombák védelmében annál fanatikusabban gyakorolták őseik vallását, minél kegyetlenebb lett az ellenőrzésük. A külsőleg katolikusok lángoló zsidók maradtak belsejükben. Luther magyar gyermekeiből nem lesznek soha marránok!

Becsüljük jobban egymást, kedves katolikus testvérem! Az a mentalitás, ami az örökös visszahívások tényében megnyilatkozik, számunkra csak külsőleg megtisztelő, bensőleg azonban lealázó. Ne tételezzen fel rólunk egy percre sem olyan ledérséget, hogy mi azt a hitet, amiért a mi atyáink máglyára és gályákra mentek, mint elkopott ruhát a sutba dobjuk és újat veszünk fel helyébe. A hit nem ruha, amit cserélgetni lehet. Örökre zsidó marad az áttérő zsidó és örökre evangélikus marad az áttérő evangélikus. A mi hitünk szent hit, amit meg nem tagadhatunk és el nem árulhatunk soha. Mi tudjuk, hogy a mi hitünknek világtörténeti hi-

vatása volt, van és lesz a jövőben is. A protestantizmus kovászára szüksége van a világnak, nehogy újabb középkor támadjon, amit nem kívánunk vissza többé, mert örvendünk, hogy szerencsésen kiláboltunk belőle. Ne legyenek olyan naivak és hiszékenyek, kedves katolikus testvérem, mint a pesti Reggeli Ujság, mely nagy szenzáció harsogással közölte, hogy a pápás egyház és a protestantizmus kiegyezése küszöbön áll és ennek nagyjelentőségű első jele az, hogy Magócs Károly budapesti evangélikus püspöki másodlelkész prédikációja után elimádkozta a katolikus hiszek-egyet! Sapienti sat! D. Raffay Sándor püspök római útját a sajtó több ízben úgy állította be, mint visszatérést a római egyházba. Maga a püspök erről a kérdéstről így nyilatkozott:

„Nagyon csodálkozom, hogy az emberek milyen könnyen hajlanak a pletykákra és azok elhívására. De hát mindig nagyobb volt a könnyen hívők és a rosszmájúak tábora, mint a józanoké és a jóakaróké. Aki engem csak egyszer is látott és hallott, nem hiheti el, hogy az evangéliumi álláspontból csak egy jöttányit is engedjek vagy elalkudjak. Így volt ez a római pápánál tett látogatás alkalmával is. Tiszteletgésünk feltétele az volt, hogy a pápa a magyar küldöttség protestáns tagjait úgy fogadja, mint ember szokta fogadni embertársát, ha meglátogatja. Ebben a pápa tiszteletre és elismerésre méltó módon engedett. Magánkihallgatásról szó sem volt. Dogmatikai kérdések szóba nem kerültek, nem is kerülhettek. Minden más hírléles egyszerű kitalálás. D. Raffay Sándor s. k.“

Tartsuk tiszteletben egymás meggyőződését, legfőképp hitvallását. Enélkül felekezeti békeség el nem képzelhető. Én a beinvitalásra nem felelek akként, hogy inkább önök térjenek a szerető evangélikus egyház kebelébe, mert átérzem szívem mélyén a feltételezett elvtelenségben rejlő mélységes emberi lealázást. Legyen meggyőződve, kedves katolikus testvérem, arról, hogy a 450 éves Luther gyermekeiben van

elv, gerinc és vér és teljes tudatában vannak istenfiúságuknak, ismerik multjukat, hittel élik jelenüket és bíznak jövőjükben. Legyen meggyőződve arról, hogy nem halt ki belőlünk a lutheri öntudat és büszkeség. Mi büszkék vagyunk Lutherre és hálát adunk Istennek, hogy a megtisztított Evangéliom gyermekeivé avatott bennünket!

Nem vagyunk erebisták.

Mi az erebizmus?

Éreb, héberül עֵרֵב annyit jelent, mint elegy-belegy népség, zagyvalék népség, amit a latin Biblia „turba mixta” vagy „miscellanea” szóval fordít, értelme: keveredő, dörgölöző népség, a német fordítás „Fremdling”, vagy „Pöbelvolk” szóval adja vissza, az angol Biblia pedig „the mixed multitude” = keveredő tömeg, dörgölöző sokaságnak nevezi. Az éreb szó értelmi hangsúlya a behódolásban, az elvtelen követésen van, amikor a gyengébb belátja az erős pozíciójának előnyeit, megirigyli azt, szög-re akasztja a saját elveit és miscellanea lesz, bógáncs, ami ragad. Ezt az elegy-belegy életirányt nevezem erebizmusnak. A Biblia az elegy-belegy népet nem becsüli semmire, az állatokkal helyezi egy rangra. Így például 2 Mózes 12, 38-ban ezt olvassuk: „Sok elegy nép is méne fel velük, juh is, szarvasmarha is, felette sok barom.” Az éreb szónak a Bibliában legősibb értelme: azok a nem zsidók, akik az izraelitákhoz hozzá álltak, lassan asszimilálódtak. A Biblia az egész vonalon megbélyegzi elvtelenségüket, így „egyveleg nép”-nek (Jer 25, 20), „az egész gyülevész”-nek (Ezek. 30, 5), „elegy-belegy” népek nevezi. (Nehem. 13, 3) Érebizmus tehát az elvtelen behódolás életiránya a Bibliában.

Minden megnyilatkozási formája önérzet alázó.

Az orosz egyházi erebizmus hozzádörgölözött a cári hatalomhoz, eladta egyházi függetlenségét a cárnak egy tál hatalomért és egyházi gyóntatószékeit átszervezte cári kémirodáknak, gyóntató papjait megtette cári detektíveknek és a gyónó hívők a gyóntató székből száműzettek —

Szibériába. Erebista bűneiért most lakol a szegény orosz egyház!

Az orosz egyház erebizmusát így festi Sarolea edinburgi egyetemi tanár „Szovjetország” című művében: „Az orosz egyház nemzedékeken keresztül a politikai szolgásznak volt az eszköze; ma már a hitetlenek is azt mondják, hogy az egyház lesz a nemzeti felszabadulás, az újjászületés kútforrása. (60. old.) Oroszország feltámadásának előfeltétele az erős, hatalmi túltengésektől mentes, független egyház.” (61. old.)

Az osztrák egyházi erebizmusról pedig a következőket írja Masaryk G. Tamás: „Az új Európa” című könyvének 67. oldalán: „Az osztrák katolicizmus mocsár — kifejezetten így formulázta meg a kölni katolikus sajtó. Ismétlem: különösen azért ítélem el az osztrák katolicizmust, mert a politika kiszolgálója; ez a katolicizmus azért van igazi vallásos vitalitás híjjával, ellentétben más országok katolicizmusával, ahol, mint Amerikában, saját lábán kénytelen megállni. A katolicizmus erős a protestáns és liberális államokban, de halott azokban az országokban, ahol a hatalom boldog birtokosa.” — Eredmény: az egyház eiegybelegy intézménnyé válik, ha megtagadja saját öncélúságát, amin léte nyugszik, elveit, amik jövőt adtak néki és a hatalom bógáncsává lesz, amit nem lehet egyszerre letépni, hanem apránként kell kiszedegetni a szövetből!

A „német keresztyének” erebista pártja most adja el magát a hitlerizmusnak egy túl árja fajelméletért. Otestámentomot sutba dobja, az Ujtestámentomot csontig kritizálja, Krisztus keresztyét elnevezte „a gyengeség szimbólumának”. A német erebisták szegre akasztották a krisztusi elveket az árja fajelméletért, ami 100 év múlva már spiritusban fog állni a történelmi múzeum polcain. Az örökkévalót eladták az ideigvalóért.

Minden társadalmi halált az erebizmus agóniája előz meg, szinte apokaliptikus bizonyossággal. Mert mindig az hal meg leghamarább, aki önmagát fölöslegessé teszi az élet számára. Aki a saját létét

alkotó elveket semmire becsüli, máris elvesztette az élethez való jogát.

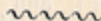
Nem kedves katolikus testvérem, mi evangélikusok nem vagyunk erebisták. Bármennyire is benne ússzanak a levegőben ennek a betegségnek sokféle inficiálást okozó baktériumai, mi védekeztünk ellene és beoltottuk magunkat előre az ellen-szórummal. A magyar lutheránus világban ne keressen erebistákat. Luther népe nem elegy-belegy nép. Elve van, hite van. Ne tételezzünk föl egymásban elvtelenséget és hitehagyást, hogy becsülhessük egymást. Ne alázzuk meg egymást, hogy békeségben élhessünk. Szeretet és megértés legyen mi közöttünk. Krisztus tanítványai vagyunk. A Mester maga mondta, hogy arról lehet majd megismerni az ő tanítványait, ha szeretni fogják egymást.

Végszó.

30. Tudom, hogy megértett.

És tudom azt is, hogy ebben a füzetben nem én vitatkoztam a Mária kongregáció komáromi lapjával, hanem a 450 éves Luther üzent a sírjából a mai katolikuságnak! Luther megérezte az ő síron túli életét az eljövendő századokban, mikor fölírta kóburgi szobájának falára a következő zsol-tárigéket latin nyelven:

Non moriar, sed vivam et narrabo opera Domini, nem halok meg, hanem élni fogok és hirdetni fogom az Urnak cselekedeteit! (118. zsolts. 17. vers)
Luther barátja és orvosa Ratzeberger még 1550-ben látta és olvasta a messzenéző zsol-tárigéket a kóburgi szoba falán. Mi késő unokák pedig szívünk faláról olvassuk le Luther halhatatlanságát!

A füzet alcímei.

1. Luther-jubileumaink és a katolikusok	11
2. Katolikus statisztika	12
3. Újabb keletű statisztikák	14
4. Ipszilon úr statisztikája	17
5. Szunniták és sííták harca	18
6. A Szűz Mária új virágos kertjének következtetései a statisztikából	19
7. Bűnbocsájtó cédulák	21
8. Mi a bűcsú?	22
9. A középkor megértése	24
10. A bűcsúból üzlet lesz	25
11. A bűcsúcédulákból bűnbocsájtó cédulák lesznek	26
12. Luther lelkiismerete szól	26
13. Instructio Summaria	28
14. Ki volt a fő árús?	29
15. Korábbi támadások a bűcsú ellen	30
16. A bűcsú kezd kellemetlenné válni X. Leo pápának	32
17. A bűcsú hullámai Luther körül	33
18. Mit mond Luther a 95 tételben a bűcsúról?	34
19. Mit mond Harnack a bűcsúról? És mit mond a pápai kúria?	45
20. Hit által való megigazulás . . . . . (V. ö. 28. ponttal: Legélesebb határvonal.)	48
21. Az ács fiának hívnak	52
22. Luther jelleme	53
23. Luther sokáig nem akart kitérni	56
24. Luther családi élete	58
25. Hesseni Fülöp bigámiaja	61
26. Részletkérdések	63
27. Vissza a katolikus egyházba!	63
28. A legélesebb határvonal	68
29. Mi az erebizmus?	71
30. Végszó	76

K WIGAND F

BRATISLAVA